

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны»

ФАЛЬКЛАРЫСТЫКА

ЗАМОВЫ

ПРАКТЫЧНЫ ДАПАМОЖНІК
для студэнтаў спецыяльнасці
1-21 05 01 «Беларуская філалогія»

Гомель
ГДУ імя Ф. Скарыны
2011

УДК 398.9
ББК 82.3(4Бел)-413
В 99

Рэцэнзенты:

кафедра беларускай культуры і фалькларыстыкі ўстановы адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»;

канд.філалаг.наук, А. У. Партнова-Шахоўская

Рэкамендавана да выдання навукова-метадычным саветам установы адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны» 2011 года, пратакол №

Вяргеевка, С.А.

В 99 Фалькларыстыка : Замовы : практычны дапаможнік для студэнтаў спецыяльнасці 1-21 05 01»Беларуская філалогія» / С. А. Вяргеевка; М-ва адукацыі РБ, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2011. – 48 с.

ISBN 978-985-439-547-0

У практычным дапаможніку разглядаюцца тэарэтычныя пытанні, звязаныя з гістарыяграфіяй замоўнага жанру, а таксама з асэнсаваннем катэгорыі “матыў” у філалагічнай навуцы. Для замацавання матэрыялу прадстаўлены прыкладныя кантрольныя пытанні і тэставыя заданні. У дадатку змешчаны ўзоры замоў розных функцыянальна-тэматычных груп. Замоўныя тэксты пададзены з захаваннем асаблівасцей мясцовай гаворкі, а таксама прапануюцца некаторыя каментарыі інфарматараў.

Практычны дапаможнік будзе карысным не толькі для навукоўцаў, выкладчыкаў і студэнтаў ВНУ, але і для ўсіх тых, хто неабякавы да праблемы захавання традыцыйнай духоўнай культуры.

**УДК 398.9
ББК 82.3(4Бел)-413**

ISBN 978-985-439-547-0

© Вяргеевка, С. А., 2011

© УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны», 2011

ЗМЕСТ

Уводзіны	4
1. Гістарыяграфія замоўнага жанру.....	4
<i>Прыкладныя кантрольныя пытанні і заданні.....</i>	<i>20</i>
2. Асэнсаванне катэгорыі «матыў» у філалагічнай навуцы.....	25
<i>Прыкладныя кантрольныя пытанні і заданні.....</i>	<i>37</i>
Дадатак.....	39

Уводзіны

Замовы – адзін з самых архаічных жанраў абрадавага фальклору, таму належная ўвага засяроджваецца на гэтым жанры пры выкладанні курса «Фалькларыстыка» для студэнтаў-першакурснікаў філалагічнага факультэта. На занятках, прысвечаных вывучэнню замоў, выкладчык удакладняе асноўныя тэрміналагічныя паняцці (функцыянальная група, міжфункцыянальны матыў, замоўны матыў, субматыў, мікраматыў і інш.), акрэслівае праблему аб’ёму паняцця «замоўны матыў», вызначае функцыі замоўных матываў, іх структуру і семантыку структурных кампанентаў, сістэму вобразнасці.

Прапанаванае выданне мае на мэце дапамагчы студэнтам пазнаёміцца з гістарыяграфіяй замоўнага жанру, разабрацца ў асаблівасцях замоўнага матыву, навучыцца аналізаваць замовы, у тым ліку рабіць структурна-функцыянальны аналіз замоўных матываў. У адрозненні ад іншых выданняў, у прапанаваным дапаможніку «ўвязаны» тэарэтычныя звесткі з практычнымі пытаннямі. Практычны дапаможнік складаецца з двух тэарэтычных раздзелаў, якія завяршаюцца спісам выкарыстаных крыніц і прыкладнымі кантрольнымі пытаннямі і заданнямі, а таксама з Дадатку, у якім прыведзены ўзоры запісу замоўных тэкстаў розных функцыянальна-тэматычных груп.

1. Гістарыяграфія замоўнага жанру

Сістэматычнае вывучэнне замоў (аднаго з найбольш архаічных жанраў беларускай вуснай народнай творчасці) пачынаецца з канца XIX стагоддзя. У гісторыі збірання, публікацыі і тэарэтычнага асэнсавання твораў замоўнага жанру можна вылучыць некалькі перыядаў (за аснову перыядызацыі аўтарам прыняты гады выхаду ў свет найбольш значных выданняў): 1890–1916 гг.; 1917–1962 гг.; 1963–1989 гг.; з 1990 г. і па сённяшні дзень.

На працягу першага перыяду асноўнымі напрамкамі вывучэння замоў з’яўляліся збор фактычнага матэрыялу, спробы растлумачыць важнасць выкарыстання замоў у розных жыццёвых сітуацыях, а таксама вырашэнне пытанняў, звязаных з класіфікацыяй і тэарэтычным асэнсаваннем твораў замоўнага жанру. У гэтай сувязі, каштоўнасць уяўляюць працы Е. Раманава [1], П. Шэйна [2], М. Доўнар-Запольскага [3], А. Багдановіча [4], Я. Карскага [5].

Заслугоўвае ўвагі артыкул М. Доўнар-Запольскага «Чародейство в Северо-Западном крае в XVII–XVIII вв. Историко-этнографический этюд» [3], у якім аўтар звязвае развіццё жанру замовы непасрэдна з

інтэлектуальным і маральна-этычным станам грамадства XVII–XVIII стст. і пераканаўча сцвярджае, што вера ў нячыстую сілу была шырока распаўсюджана сярод прадстаўнікоў розных сацыяльных груп. Даследчык, падкрэсліваючы важнасць разумення замоў як магіі дзеяння і слова («... усе гэтыя дзеянні і сродкі не заўсёды маглі паспяхова дзейнічаць самі па сабе; патрэбны былі яшчэ якія-небудзь таемныя словы, заговоры» [3, с. 70]), характарызуючы сітуацыі іх выкарыстання, адзначае, што для насылення хваробы або для вылечвання чалавека прымяняліся разнастайныя прадметы і рэчывы: «Нярэдка вада, піва, віно, нават раса служылі для чаравання, даваліся таксама чары ў ежы» [3, с. 68]. Каштоўнасць дадзенага гісторыка-этнаграфічнага эцюда заключаецца менавіта ў тым, што М. Доўнар-Запольскі прыводзіць апісанні рэальна-акцыянальнай часткі чарадзейнага дзеяння, пры якім выкарыстоўвалі не толькі пэўныя прадметы-артэфакты, але і магію слова, і скіравана яно было ў асноўным на прычыненне шкоды чалавеку ці яго гаспадарцы: «...адна служанка паказала, што яе вучыла чарадзейка, прадучы воўну, гаварыць: «як гэтае верацянне кружыцца, няхай скот і авечкі выкруцяцца з дома майго гаспадара, каб стаў пустой»» [3, с. 71]. Жанравыя межы эцюда, а таксама аб'ектыўныя прычыны, па якіх тэксты замоў амаль не захаваліся («формулы замоў захавалася ў працэсах няшмат, бо яны складалі тайну чараўнікоў і несліся імі на касцёр» [3, с. 70]), не дазволілі М. Доўнар-Запольскаму прадставіць значны фактычны матэрыял, тым больш зрабіць яго аналіз.

У калекцыі замоў, якая апублікавана Е. Раманавым у 5-м выпуску «Беларускага зборніка» [1] і з'яўляецца найбольш поўнай у дарэвалюцыйнай фалькларыстыцы (налічвае 824 адзінкі), пераважаюць лекавыя замовы (502 адзінкі – 60,92 %). Менавіта ў гэтым выданні аўтар упершыню ўводзіць у навуковы ўжытак запісы, зробленыя на тэрыторыі сучаснай Гомельшчыны (варта нагадаць, што з 1962 года тэрыторыя вобласці не падвяргалася адміністрацыйным зменам), якія складаюць 33 % ад агульнай колькасці замоўных тэкстаў і маюць для даследчыкаў фальклору бяспрэчную навуковую каштоўнасць. Е. Раманаў не аналізуе фактычны матэрыял, аднак гаворыць аб тым, што «яны (замовы – **С.В.**) яшчэ чакаюць свайго спецыяльнага даследчыка» [1, с. VIII]. Слушнай з'яўляецца заўвага Г. Барташэвіч адносна таго, што тэксты замоў пададзены з улікам іх тэматычнай разнастайнасці і функцыянальнай прызначанасці, аднак недахопам зборніка даследчыца лічыць тое, што аўтар «не вылучае буйныя раздзелы, а падае матэрыял суцэльным патокам, аб'ядноўваючы шматлікія варыянты ў гнёзды» [6, с. 15].

У другім томе «Материалов для изучения...» [2], выдадзеным у 1893 г. П. Шэйнам, замоўныя тэксты змешчаны ў асобным раздзеле і пададзены з каментарыямі інфарматараў, што павялічвае несумненную

вартасць названай працы. Як і ў папярэднім выданні, тэксты замоў не падзелены на асобныя функцыянальна-тэматычныя групы, хаця ў іх размяшчэнні прасочваецца стройная логіка: аўтар аб'ядноўвае замовы, прызначаныя ад аднолькавых захворванняў, а таксама тэксты гаспадарчай і сямейна-бытавой тэматыкі. Раздзел складаецца з 73 тэкстаў (з якіх 14 запісаны на тэрыторыі сучаснай Гомельшчыны – у Рэчыцкім і Гомельскім паветах, а таксама ў г. Рагачове). У прадстаўленым зборы найбольшая колькасць лекавых замоў – 48 (11 з іх запісаны на тэрыторыі сучаснай Гомельшчыны: ад крывацёку, ад укусу змей (па 2 тэксты), супраць «урокаў», «крыксаў», «ад зубнога болю», «колікі», «ад скулы», «ад перапою» (па 1 тэксце)), што дае нам магчымасць для параўнання сучасных запісаў з матэрыяламі XIX ст. з пункту гледжання ступені захаванасці матываў, іх персанажнага, прэдыкатнага і акалічнаснага кампанентаў. Збор, апублікаваны П. Шэйнам, прадстаўлены таксама замовамі ад нячыстай сілы – 15 (сярод якіх на тэрыторыі сучаснай Гомельшчыны 2 тэксты «Ад залому»), гаспадарчымі – 8 (сярод якіх на тэрыторыі сучаснай Гомельшчыны 1 тэкст «Ад червей»), сацыяльна-бытавымі – 2. Адметнасцю названага выдання можна лічыць наяўнасць партрэтных характарыстык некаторых носьбітаў, што дазваляе дакладней уявіць той асяродак, у якім карысталіся гэтымі творамі вуснай народнай творчасці. Варта адзначыць, што ў вышэйназваным выданні фактычны матэрыял прадстаўлены без яго асэнсавання.

А. Багдановіч, у адрозненне ад папярэднікаў, у працы «Пережитки древняго мирозозерцания у белоруссовъ: этнографический очерк» [4] аналізаваў замоўныя тэксты з пункту гледжання адлюстравання ў іх міфалагічнага светапогляду нашых продкаў. Так, напрыклад, паводле народных вераванняў, на твары таго чалавека, хто непаважліва адносіўся да агню, з'яўляецца хвароба «вогнік», і вылечыць яе можна было з дапамогай агню і слоў адпаведнай замовы [4, с. 15–16]. Пры пазбаўленні дзіцяці ад «начніц» таксама выкарыстоўвалі агонь і прамаўлялі замову. А. Багдановіч звяртае асаблівую ўвагу на «фетышызм слова», адзначаючы пры гэтым, што «магічная сіла слова можа быць механічна перададзена іншым прадметам...» [4, с. 37]. Бясспрэчную цікавасць уяўляюць прыведзеныя аўтарам прыклады лекавых замоў (у тым ліку тыя, што нагаворваюцца на вадку) і адпаведных дзеянняў, якія павінны былі «даць чытачу больш поўнае разуменне аб «фетышызме слова»» [4, с. 38]. Даследчык прыводзіць таксама некалькі тэкстаў іншых функцыянальна-тэматычных груп, напрыклад, замовы, каб пазбавіцца ад хлешніка, для паспяховага палявання.

Спробу манаграфічнага вывучэння твораў замоўнага жанру здзейсніў Я. Карскі ў працы «Белорусы» (т. 3, 1916) [5]. Аўтар адзначае, што «перавага павінна быць аддадзена тым творах, у якіх адзнак

старажытнага светасузірання большасць», а паколькі на пачатковым этапе развіцця чалавек «меў непасрэдныя адносіны да розных сіл і з’яў прыроды і імкнуўся так ці інакш накіроўваць іх да сваёй карысці», то «такое светасузіранне выражаецца ў замовах» [5, с. 172–173]. Шмат трапных назіранняў было зроблена даследчыкам у галіне ўзаемасувязей фальклору розных народаў. Напрыклад, быў праведзены параўнальны аналіз беларускіх, нямецкіх, чэшскіх, вялікарускіх, асіра-вавілонскіх замоў. Я. Карскі аналізуе і класіфікуе замовы, вылучаючы 8 груп: «каханне, шлюб, здароўе і хваробы, прыватны побыт, промыслы і заняткі, адносіны грамадскія, адносіны да прыроды, адносіны да звышнатуральных істот» [5, с. 183–184] – і больш падрабязна спыняецца на лекавых замовах: ад ліхаманкі, крывацёку, сурокаў, зубнога болю, пры родах. У працы даследчык аналізуе таксама і асаблівасці мастацкай формы, і адметнасці архітэктонікі замоў. Я. Карскі адным з першых у беларускай фалькларыстыцы паставіў пытанне аб неабходнасці падыходу да замоў не толькі як да сугестыўнага, але і эстэтычнага жанру, звярнуў увагу на характар паэтычнай вобразнасці, адзначыўшы вядучую ролю метафар, параўнанняў і сімвалаў у паэтыцы замоў.

Такім чынам, для першага перыяду ў гісторыі збірання і вывучэння замоў (1890–1916) характэрна інтэнсіўнасць працэсу назапашвання і публікацыі твораў замоўнага жанру. Была зроблена спроба класіфікацыі і характарыстыкі замоў і як фальклорнага жанру, і як сродку народнай медыцыны. Аднак неабходна адзначыць, што замоўныя тэксты, запісаныя на тэрыторыі сучаснай Гомельшчыны, у вышэйадзначаных працах сустракаюцца спарадычна, а ў тэарэтычных даследаваннях праблема замоўнага матыву не закраналася.

На працягу другога перыяду амаль не ажыццяўляўся збор твораў замоўнага жанру. Перыяд так званага «навуковага зацішша» у гістарыяграфіі замоўнага жанру, як падкрэслівае Г. Барташэвіч, можна растлумачыць неадназначным стаўленнем да замоў з боку афіцыйнай царквы і ўлады: «... у розныя перыяды з замовамі як з’явай звычайнага і духоўнага жыцця народа вялася жорсткая барацьба. Распачатая афіцыйнай рэлігіяй, яна не прынесла жаданых вынікаў. Адбыўся адваротны працэс: замовы пад уплывам хрысціянскай ідэалогіі прыстасоўвалі новыя паняцці да язычніцкай асновы» [7, с. 12]. Далей даследчыца слухна сцвярджае: «Прыгадаем выкараненне замоў на Беларусі ў 30-я і пасляваенныя гады, шквал абвінавачванняў, якія мяжуюць з палітычнымі даносамі, што нанесла вялікі ўдар не толькі па вывучэнню гэтага важнага пласта народнай фальклорна-звычайнай культуры, але і па захаванню, зберажэнню яго ў бытавой практыцы... цэлыя дзесяцігоддзі, перадваенныя і пасляваенныя, дзякуючы вульгарна-сацыялагічнай крытыцы былі перыядамі вынішчэння навуковай думкі ў гэтай галіне» [7, с. 12].

У згаданы перыяд убачыла свет толькі адна праца, якая заслугоўвае асобнай увагі – гэта праца А. Шлюбскага «Матэр’ялы для вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны» [8] (1927). У аснову яе даследчык паклаў цікавую падборку замоўных тэкстаў, запісаных, паводле выказвання аўтара, «за невялікімі выключэннямі (якія ўсюды адзначаны), ... маёй уласнай рукой» на тэрыторыі Паўночна-Заходняй часткі Беларусі [8, с. 1]. Несумненнай заслугой аўтара з’яўляецца зробленая ім класіфікацыя «беларускай народнай творчасці, якая адсутнічае ў папярэдніх фальклёрных выданнях» [8, с. 9]. У пачатку раздзела, прысвечанага замовам, даследчык аналізуе вынікі работы папярэдніх збіральнікаў і прыводзіць геаграфічны паказальнік месцаў, дзе раней былі запісаны замоўныя тэксты, а таксама адзначае тыя раёны, у якіх ён асабіста запісваў матэрыял. А. Шлюбскі дае некаторыя партрэтныя характарыстыкі знахарам і прыводзіць меркаванні сялян аб іх. Збор складаецца з 35 тэкстаў, сярод якіх лекавых – 28 (пераважная большасць), гаспадарчых – 3, ад укусу змяі – 2, прысушка – 1, «закляцце схаваным грошам» – 1, аднак, як і ў работах папярэднікаў, у гэтай працы не вылучаны асобныя функцыянальна-тэматычныя групы, аналіз матываў не праводзіўся.

Трэці перыяд у вывучэнні замоў прадстаўлены працамі К. Кабашнікава [9], М. Грынבלата [10], М. Янкоўскага [11], П. Ахрыменкі [12], якія з’явіліся ў 60–70-я гады ХХ стагоддзя і характарызуюцца навукова-метадычным падыходам у асэнсаванні замоўнага жанру. Аўтары ў сваіх артыкулах звяртаюць увагу на архаічнасць паходжання замоў, даюць ім азначэнне і вылучаюць асноўныя тэматычныя групы: замовы ад хвароб (у тым ліку ад хвароб хатняй жывёлы, а таксама прафілактычныя); замовы, звязаныя з гаспадарчай дзейнасцю; любоўныя замовы («прысушкі» і «адсушкі»); замовы, «якія адлюстравалі становішча чалавека ў класавым грамадстве» [9, с. 37]. Пэўная ўвага засяроджваецца на адлюстраванні міфалагічных уяўленняў беларусаў-палешукоў, а таксама аналізуюцца сродкі мастацкай выразнасці.

Што датычыць кампазіцыі замоўных тэкстаў, то даследчыкамі прапануюцца наступныя структурныя кампаненты: уступ – у выглядзе «часцей за ўсё малітвы або звароту да сіл прыроды» [9, с. 39] (П. Ахрыменка прапануе гэтую кампазіцыйную частку называць «уводзінамі-малітвай хрысціянскага характару» [12, с. 70]); зачын, «у якім апісваецца месца дзеяння або яго пачатак»; асноўную частку, у якой звычайна прысутнічае «або дыялог, або апісанне цудаў, якія робяць святыя ці бог, або малюнак выгнання хваробы», і закрэпку [9, с. 39–40], якая аб’ядноўваецца П. Ахрыменкам з замяінваннем [12, с. 70]. М. Грынблат вылучае наступныя кампаненты кампазіцыі: «зачын;

заклінальная формула, што часта пачынаецца са звароту да сіл прыроды, дэманалагічных істот або да бога; адсыланне хваробы; заключная частка – замыканне» [10, с. 95]. Сістэматычны збор замоў на тэрыторыі Гомельшчыны на працягу апошніх дзесяцігоддзяў пераконвае ў спрэчнасці выказванняў даследчыкаў аб тым, што «замовы з'яўляюцца творчасцю далёкага мінулага. Як фальклорны жанр яны памёрлі разам са старым бытам, калі прыгнечаны, забіты, непісьменны селянін не ведаў іншых сродкаў уздзеяння на навакольны свет. Толькі ў некаторых дзіцячых гульнях можна заўважыць іх водгукі...» [9, с. 40].

Канец ХХ–пачатак ХХІ стагоддзя – чацвёрты перыяд, які характарызуецца адраджэннем цікавасці да жанру замоў. На працягу трох апошніх дзесяцігоддзяў мінулага стагоддзя (70–90-я гады) айчыннымі і замежнымі фалькларыстамі ажыццяўляўся актыўны збор твораў замоўнага жанру на тэрыторыі Беларусі, што знайшло адлюстраванне ў значных даследаваннях, якія закранаюць шматлікія пытанні тэарэтычнага і практычнага характару. Па сутнасці, пачаткам чацвёртага, аднаго з найбольш значных і выніковых перыядаў вывучэння і публікацыі беларускіх замоў, з'явілася манаграфія Г. Барташэвіч «Магічнае слова: Вопыт даследавання светапогляднай і мастацкай асновы замоў» (1990). Даследчыца ў гэтай працы, якая ўяўляе бяспрэчную цікавасць, раскрывае стан вывучанасці замоўнага жанру расійскімі вучонымі і адзначае, што «ў розныя часы розныя даследчыкі зазначалі нявывучанасць пэўных аспектаў праблемы» [6, с. 7] у тым ліку і «ў дачыненні да беларускага матэрыялу розныя праблемы, звязаныя з прыродай, генезісам, сістэматызацыяй замоў, іх паэтычнымі асаблівасцямі, амаль не ставіліся» [6, с. 11]. Тым не менш, аўтар манаграфіі, падкрэсліваючы, што беларускія вучоныя прытрымліваюцца традыцыйнага тэматычна-функцыянальнага прынцыпу, характарызуючы іх спробы сістэматызацыі і класіфікацыі замоў, прапануе ўласную класіфікацыю, якую можна прыняць за аснову, у залежнасці ад прызначэння замоў, у дастасаванасці да рэгіёна:

«I. Замовы гаспадарчага характару, куды ўваходзяць замовы пры паляванні, пры лоўлі рыбы, пры развядзенні пчол, пры сельскагаспадарчых работах («звароты да ніўкі»), пры першым выгане жывёлы на пашу, для захавання статку, пры пажары, пры пабудове хаты.

II. Ахоўныя замовы ад злых духаў і шкодных істот, прыродных з'яў: ад перуна, ад дамавога, ад хлеўніка, ад лесавіка, ад ведзьмы, чараўнікоў, ад залому, ад нячыстай сілы, «нарадкі», «стацыя», «падвею».

III. Ахоўныя замовы ад звяроў: ад гадзюкі, ад ваўкоў, сабакі, ад шалу.

IV. Замовы ад хвароб, куды ўваходзяць таксама прафілактычныя, звязаныя з родамі.

V. Любоўныя замовы ўключаюць прысушкі і адсушкі.

VI. Замовы сацыяльнага зместу (ад несправядлівага суда, салдацкія, ад «урагоў»)» [6, с. 15–16].

Асобны раздзел манаграфіі Г. Барташэвіч прысвячае аналізу сродкаў мастацкай выразнасці (мастацка-вобразнай сістэме) і светапогляднай асновы замоўнага слова.

Упершыню ў нацыянальнай фалькларыстыцы Г. Барташэвіч на старонках манаграфіі аналізуе некаторыя замоўныя матывы ў сувязі з адлюстраваннем у іх міфалагічнага светапогляду нашага старажытнага продка-творцы, падкрэсліваючы пры гэтым архаічны характар паходжання асобных матываў. З пункту гледжання адлюстравання міфалагічных уяўленняў у замоўным тэксце аўтар засяроджвае ўвагу і на шырокім коле дзеючых асоб, сярод якіх, на яе думку, асобнай гаворкі заслугоўвае асоба заклінальніка, «роля якога бывае пасіўнай і актыўнай» [6, с. 122]. Падкрэслю, што ў прапанаваным даследаванні гэты персанаж разглядаецца ў якасці адной з частак замоўнага матыву.

Самым грунтоўным і змястоўным на сённяшні дзень з'яўляецца акадэмічны том «Замовы» (1992), у якім прадстаўлена шырокая геаграфія бытавання замоў на тэрыторыі Беларусі. Аналіз распаўсюджанасці твораў замоўнага жанру засведчыў, што 983 тэксты (а гэта 72,81 % ад усёй колькасці) запісаны на тэрыторыі сучаснай Гомельшчыны (сюды ўваходзяць і паветы, якія раней знаходзіліся на тэрыторыі іншых губерняў, напрыклад, г. Гомель, Гомельскі і Рагачоўскі паветы адносіліся да Магілёўскай губерні, Мазырскі і Рэчыцкі – да Мінскай губерні, а Уваравіцкі раён выдзяляўся асобна ў Гомельскай вобласці са снежня 1926 па красавік 1962 года). Каштоўнасць зборніка заключаецца ў тым, што яго змест склалі больш за тысячу тэкстаў, як узятых з дарэвалюцыйных выданняў (у большай ступені з «Беларускага зборніка» Е. Раманава), так і сучасных запісаў замоў. Несумненнай вартасцю названай працы з'яўляецца той факт, што разам з агульнатэарэтычнымі палажэннямі, даследчыца шмат увагі ўдзяляе характарыстыцы і аналізу замоў розных тэматычных груп, у тым ліку і лекавых, кожная з якіх «дае вельмі цікавы матэрыял для характарыстыкі асаблівасцей светапогляду і асаблівасцей мастацкага ўвасаблення адпаведных уяўленняў, ... а кожны замоўны матыв можа стаць прадметам спецыяльнага даследавання» [7, с. 16].

У зборніку «Магія слова чароўнага» (1995) прадстаўлена калекцыя замоўных тэкстаў, запісаных у розных рэгіёнах Беларусі, у асноўным у Магілёўскай вобласці. Аўтары-ўкладальнікі прапанавалі ўласную класіфікацыю замоў, паводле якой магічныя тэксты падзелены на наступныя групы: «1. Замовы ахоўнага характару; 2. Лячэнне хвароб стрэсавага характару; 3. Фізічнае здароўе чалавека; 4. Лячэнне дзіцячых

хвароб; 5. Чалавек і яго гаспадарка» [13, с. 269]. Дадзеная класіфікацыя ўяўляецца не зусім дакладнай, бо групы 2, 3, 4 лагічна аб'яднаць у адну тэматычную групу лекавых замоў, і няпоўнай па прычыне адсутнасці цэлага пласта замоў сацыяльнай і сямейна-бытавой тэматыкі. Станоўчым з'яўляецца факт дакладнай пашпартызацыі запісаных твораў, што павялічвае навуковую каштоўнасць аналізуемага выдання. Вартасцю дадзенага зборніка з'яўляецца таксама наяўнасць слоўніка састарэлых слоў, дзе, у прыватнасці, тлумачацца назвы некаторых захворванняў, што дазваляе супаставіць іх у розных рэгіёнах Беларусі.

Зборнік «Таямніцы замоўнага слова» [14], выдадзены ў 1997 годзе, склалі сучасныя запісы замоўных тэкстаў Гомельшчыны, сабраныя падчас палявых экспедыцый студэнтамі і выкладчыкамі Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны. Гэтае выданне адметнае тым, што мае рэгіянальны характар, дапаўняе і ўзбагачае акадэмічны том значнай колькасцю новых фактычных запісаў (больш за 700 тэкстаў) і пабудаваны па аналагічным прынцыпе класіфікацыі матэрыялу.

У 2000 годзе ўбачыла свет літаратурна-мастацкае выданне «Замовы» [15], у якое ўвайшлі творы розных функцыянальна-тэматычных груп, пераважна лекавых. У прадмове да выдання, аўтар-укладальнік Н. Гілевіч адзначаў, што «да нядаўняга часу наша навука ігнаравала гэты род фальклору, што было і неразумна, і несправядліва. Замовы ў найбольшай меры захавалі ў сабе асаблівасці як першабытнага светапогляду, так і самай старажытнай на зямлі паэзіі і, вядома ж, заслугоўваюць нашу шчырую ўвагу» [15, с. 4]. Дадзеная кніга разлічана на самае шырокае кола чытачоў, аднак, на жаль, тэксты пададзены без пашпартызацыі, што не дазваляе прааналізаваць геаграфію зробленых запісаў, а таксама адсутнічае навуковы аналіз замоў.

Сярод апошніх выдадзеных збораў замоўных тэкстаў варта адзначыць зборнік «Замовы» (укладальнікі У. Васілевіч, Л. Салавей) [16]. Збор складаецца з замоўных тэкстаў розных тэматычных груп, аб'яднаных аўтарамі ў раздзелы, што адпавядаюць «этапам жыцця чалавека, яго дашлюбнага юнацтва, калі ўзнікаюць праблемы фармавання шлюбных пар, ствараюцца сем'і, пераадольваюцца цяжкасці ўзаемаадносін у сям'і паміж сужонкамі» [16, с. 8]. Лекавыя замовы прадстаўлены значнай колькасцю тэкстаў (звыш тысячы), многія з якіх пададзены з рытуальным кампанентам, што павялічвае вартасць выдання. Як адзначае ва ўступным артыкуле Л. Салавей, «гэтая акалічнасць (фіксацыя магічнага рытуалу цалкам – **С.В.**) добра паказвае, што ўмелае, вынаходлівае выкарыстанне слова ў рэальнасці не меней прадумана і лагічна спалучалася з адпаведнымі прадметамі і дзеяннямі, прыстасоўвалася да розных умоў» [16, с. 4].

Замоўную творчасць аналізуе Л. Салавей у артыкуле «Замовы ў працах беларускіх нарадазнаўцаў» [17]. Разглядаючы праблемы методыкі збору і даследавання замоў папярэднікамі, аўтар справядліва падкрэслівае важнасць такога моманту, як вывучэнне замоў у кантэксце іх сувязі з рытуаламі. Можна пагадзіцца з даследчыцай і адносна «не зусім прадуктыўнага погляду на замову» як на вуснапаэтычны тэкст: «Замова шмат траціць, вырваная з кантэксту ўсяго замоўнага рытуалу, іншы раз становіцца нават нечытэльная» [17, с. 334]. Слушнай уяўляецца яе заўвага наконт таго, каб у зборніках замоўнай творчасці змяшчаліся і нарысы пра саміх носьбітаў, бо такая інфармацыя, што грунтуецца на ўласных назіраннях, веданні абставін, дазваляе больш дасканала асэнсаваць функцыянальнасць замоў і іх месца ў абрадавай практыцы людзей. Адсюль зыходзіць справядлівасць сцвярджэння фалькларысткі адносна паспешлівасці некаторых экспедыцыйных запісаў, калі «...ад пачатку не было ўстаноўкі на вывучэнне ўсёй рытуальнай атмасферы замоўнай дзейнасці, а патрэбны былі толькі тэксты замоў» [17, с. 335]. Аднак, іншы раз і маючы пэўную мэтавую ўстаноўку ў час экспедыцый, не заўсёды можна атрымаць належныя ўласныя назіранні, што тлумачыцца аб'ектыўнымі прычынамі: бояззю інфарматара страціць сілу магічнага ўздзеяння пры агучванні рытуальных дзеянняў, нежаданнем дзяліцца са староннімі людзьмі сакрэтамі лекавання. У гэтай сувязі справядліва адзначае А. Буянок, што «...пры збіранні замоў і пры рабоце з інфарматарамі-знахарамі атрыманая інфармацыя ў большасці выпадкаў застаецца няпоўнай, запіс вядзецца па-за сітуацыйным кантэкстам, па-за канкрэтным локусам, толькі ў вербальнай плоскасці» [18, с. 17]. Вывучэнне магічнай традыцыі – надзвычай сур'ёзная і адказная справа. На праблему цяжкасці запісу твораў замоўнага жанру звярталі ўвагу даследчыкі розных пакаленняў. Яшчэ ў XIX стагоддзі Е. Раманаў лічыў, што яго поспеху ў збіранні замоў садзейнічала тое, «што большая частка іх (знахараў – **С.В.**), дзякуючы майму знаёмству са знахарскімі прыёмамі лекавання і з замовамі, бачыла мяне як свайго калегу, наймацнейшага чарадзея, і нават ... Сатанііла, які выйшаў з пекла, дзеля ўлаўлівання грэшных душ чалавечых» [1, с. VII].

Даследаванню ўсходнеславянскіх замоў з пункту гледжання этналінгвістыкі прысвечана манаграфія І. Жылінскай «Усходнеславянскія замовы: прастора, час, колер» [19]. У якасці фактычнага матэрыялу аўтар выкарыстала тэксты рускай, беларускай і ў меншай колькасці ўкраінскай традыцыі. Даследчыца прааналізавала працы вядомых вучоных, якія прапаноўвалі свае варыянты дэфініцыі замоў, і дала сваё азначэнне жанру: замова – «тэкст, які зафіксаваны ў словах, падмацаваны «магічнымі» асаблівасцямі запамінання (рытмам,

паралелізмам усіх відаў, гукавымі асацыяцыямі і г.д.) і «магічным» рытуалам; тэкст, які фарміруецца стагоддзямі (а ў найглыбінных сімвалах і структурах – тысячагоддзямі), які ўвабраў у сябе элементы дзвюх культур – язычніцтва і хрысціянства» [19, с. 12]. У кампазіцыйным плане І. Жылінская вылучае і характарызуе «ядро замовы, якое абавязковае, і элементы абрамлення, якія могуць адсутнічаць, – малітоўны ўступ, зачын, закрэпка, малітоўнае заключэнне» [19, с. 13]. Асноўную частку манаграфіі аўтар прысвячае даследаванню катэгорый прасторы і часу, а таксама сімваліцы колеру ў беларускіх і рускіх замовах.

Да беларускага матэрыялу звярталіся таксама і замежныя фалькларысты. Несумненную цікавасць выклікае манаграфія расійскага фалькларыста У. Кляуса «Сюжетика заговорных текстов славян в сравнительном изучении. К постановке проблемы», у якой аўтар даследуе замовы ва ўсходнеславянскім кантэксце, а таксама разглядае «невялікае кола пытанняў, якія звязаны з замоўнай сюжэтыкай» [20, с. 151]. Нельга не пагадзіцца з высновай даследчыка аб тым, што «важнейшым элементам апавядальнасці магічных тэкстаў з’яўляецца дзеянне, прычым незалежна, выражана яно або не выражана якімі-небудзь дзеяслоўнымі формамі...» [20, с. 7]. У. Кляус удзяляе пільную ўвагу праблеме сюжэтапабудовы, у якой вылучае наступныя элементы: «дзеянне, суб’ект дзеяння (мы называем яго персанажам), месца дзеяння ў самым шырокім сэнсе» [20, с. 7]. Аўтар слухна зазначае, што «паняцце сюжэта, праблемы сюжэтаўтварэння, якія распрацоўваюцца ў навуцы аб фальклоры ўжо другое стагоддзе, пакуль яшчэ не атрымалі свайго канчатковага і адназначнага рашэння...» [20, с. 11], тым не менш, на аснове аналізу вялікай колькасці замоўных тэкстаў дае асабістае вызначэнне паняццям «замоўны сюжэт», «замоўная сюжэтная сітуацыя», «замоўны матыў». Заслугоўвае ўвагі і прапанаваная У. Кляусам класіфікацыя і характарыстыка сюжэтных тэм, якія аўтар прапануе аб’яднаць у дзве вялікія групы, што адрозніваюцца накіраванасцю дзеяння: група А – знішчэнне каго- або чаго-небудзь, група В – стварэнне, зберажэнне, выкарыстанне [20, с. 14]. У межах сюжэтной тэмы даследчык раскрывае семантыку асноўнага дзеяння, дае характарыстыку персанажам і вобразам, локусам і г.д., што дае магчымасць для больш глыбокага вывучэння зместу замоў, а таксама для аналізу замоўных матываў.

Значную частку манаграфіі У. Кляус прысвячае сюжэтным складаемым. Ён адзначае, што дзеянні персанажаў з’явіліся галоўным, але не адзіным крытэрыем класіфікацыі сюжэта ў сістэме [20, с. 78]. Можна пагадзіцца і з перакананнем даследчыка ў тым, што «з пункту гледжання апавядальнасці замоўных тэкстаў, акрамя дзеянняў, значным элементам сюжэтной структуры з’яўляецца персанажны рад, набор

локусаў дзеянняў і аб’ектна-прадметная напоўненасць замоўнага свету, іх атрыбутыўнасць» [20, с. 79]. Аўтар прапанаваў класіфікацыю персанажаў, што сустрэліся ў «Паказальніку» сюжэтаў і сюжэтных сітуацый, паводле якой дзеючыя асобы падзелены на некалькі груп: персанажы хрысціянскай міфалогіі, язычніцкай міфалогіі, захворванні, прадстаўнікі фауны, флоры, нябесныя целы, стыхіі, з’явы прыроды, прадметы, персанажы рэальнага свету [20, с. 79].

Зробленыя на тэрыторыі Гомельшчыны сучасныя запісы твораў замоўнага жанру пацвярджаюць думку даследчыка аб тым, што «адной з характэрных асаблівасцей дадзенай групы (персанажаў язычніцкай міфалогіі, захворванняў – **С.В.**) з’яўляецца тое, што многія з іх выступаюць не толькі суб’ектамі дзеянняў, але і аб’ектамі. Гэта, напрыклад, шматлікія захворванні» [20, с. 82]. Суадносячы групу хрысціянскіх і язычніцкіх персанажаў, аўтар выказвае меркаванне аб універсальнасці мужчынскіх і жаночых персанажаў, што, магчыма, было звязана з «іх эвалюцыйнай суаднесенасцю» [20, с. 83].

Найбольшую ўвагу У. Кляус надае характарыстыцы «заговарываюцего» як рэальнага персанажа замоўных тэкстаў. Абапіраючыся на тэксты замоў, запісаныя на тэрыторыі Усходняй Сібіры і Забайкалля, ён прыходзіць да высновы, што «...вобраз таго, хто замаўляе, складаецца з характарыстык трох відаў: 1) дзеянні замаўляльніка; 2) якасці, характэрныя для замаўляльніка; 3) якасці аб’ектаў, якія належаць замаўляльніку. Найбольш шматлікі першы від характарыстык...» [20, с. 84–85]. Аналізуючы другі від характарыстык, даследчык знаходзіць у таго, хто замаўляе, як чалавечыя якасці, так і рысы міфалагічных істот [20, с. 86].

Нельга не звярнуць увагу таксама на створаны У. Кляусам «Паказальнік сюжэтаў і сюжэтных сітуацый замоўных тэкстаў усходніх і паўднёвых славян» [21], у якім даследчык сістэматызаваў вялікі корпус замоў усходніх і паўднёвых славян і вылучыў сюжэты і сюжэтныя сітуацыі, прапанаваў паказальнік сюжэтных тэм і падабенстваў, асобны паказальнік персанажаў, іх канстантаў і атрыбутаў, а таксама прадметаў і локусаў. Названы паказальнік карысны для даследчыкаў тым, што ў ім закладзены асновы для параўнання замоўных тэкстаў розных народаў, вызначэння агульнасцей і адметнасцей.

Аснову калектыўнай працы расійскіх даследчыкаў «Полесские заговоры (в записях 1970–1990 гг.)» (2003) [22] склалі матэрыялы этналінгвістычных экспедыцый (яны праводзіліся на тэрыторыі руска-беларуска-ўкраінскага Палесся пад кіраўніцтвам М. Талстога), што захоўваюцца ў Палескім архіве Інстытута славяназнаўства РАН. Акрэсліваючы прынцыпы гэтага выдання, Т. Агапкіна найперш

засяроджвае ўвагу на пытанні межаў замоўнага жанру. Яна называе некаторыя сучасныя публікацыі замоў, у якія ўключаны «практычна ўвесь корпус заклінальна-магічных тэкстаў (паўсядзённа-побытавых, рытуальна-аказіянальных, гаспадарчых, этыкетных, лекавых і г. д.)» [22, с. 10]. Зборнікі «Замовы» (Г. А. Барташэвіч; Мінск, 1992) і «Таямніцы замоўнага слова» (уклад. І. Ф. Штэйнера, В. С. Новак; Гомель, 1998), лічыць аўтар, «арыентаваны на класічную замову як жанр з эпічна-апавядальнымі элементамі» [22, с. 10]. Даследчыца крытыкуе некаторыя публікацыі замоўнага фальклору за тое, што побач з сучаснымі запісамі аўтары-складальнікі імкнуцца часткова перадрукоўваць тэксты, апублікаваныя ў мінулых стагоддзях, што ў выніку стварае «храналагічна размыты вобраз той ці іншай рэгіянальнай замоўнай традыцыі, якая не зусім адпавядае рэчаіснасці» [22, с. 11]. Аднак неабходна падкрэсліць, што такія працы маюць вялікае навуковае значэнне, бо ў даследчыка ёсць магчымасць прасачыць геаграфію распаўсюджанасці замоў, а таксама акрэсліць рысы творчага працэсу праз стан захаванасці твораў гэтага фальклорнага жанру ў памяці інфарматараў.

Бясспрэчнай каштоўнасцю зборніка «Полесские заговоры» можна лічыць тое, што тэксты замоў падаюцца разам з «рытуальным кантэкстам» – дзеяннямі, якія інфарматары адрасуюць непасрэдна «пацыенту», а таксама з дэманстрацыяй таго, якім чынам «магічныя практыкі прагнастычнага характару» павінны забяспечыць правільны выбар спосабаў лячэння. Тым самым аўтары падкрэсліваюць, што замоўнае слова – «найбольш важная, але не адзіная складаючая рытуалу замаўлення» [22, с. 12–13], што замовы ўяўляе сабой сінкрэтычны вербальна-акцыянальна-рэальны комплекс.

Малюючы партрэт народнага знахара, Т. Агапкіна робіць важныя высновы. Па-першае, «... побач з жаночай традыцыяй замаўлення, на Палессі бытвала і мужчынская...»; па-другое, «паралельна з вуснай традыцыяй існавала і працягвае існаваць традыцыя рукапісных зборнікаў замоў, якія захоўваюць, перадаюць у спадчыну, дапаўняюць, а таксама актыўна выкарыстоўваюць – прычым не толькі для захавання (для памяці) тэкстаў, але і ў практыцы, што дзейнічае...», па-трэцяе, «на Палессі... валоданне замовамі было адначасова і прафесіяй, і масавым побытавым навыкам...», па-чацвёртае, «перадача прафесійных ведаў і майстэрства ажыццяўлялася як у спадчыну, так і іншым шляхам...» [22, с. 13–14].

Каштоўнасць выданню надаюць невялікія аналітычныя навуковыя прадмовы да прэзентуемых функцыянальна-тэматычных груп, каментарыі да асобных тэкстаў, дзе тлумачацца дыялектная лексіка і рытуальны кантэкст, фармулёўкі сюжэтаў і матываў, геаграфія іх распаўсюджання ў межах усходнеславянскага кантынуума.

З апошніх публікацый можна адзначыць манаграфію Т. Заўялавай «Балто-славянскі заговорны тэкст» (2006), у якой аўтар аналізуе структуру і семантыку замоўнага тэксту. На думку даследчыцы, «замова – гэта не толькі пэўным чынам структураваны тэкст, лінгвістычны аналіз якога дазваляе ў многім прыадчыніць покрыв таямніцы, якая хаваецца ў самой структуры моўнай сістэмы, ... але і адметны свет уяўленняў і вобразаў, вывучэнне якіх можа дапоўніць нашы веды аб міфалагічнай карціне свету ў народным светапоглядзе» [23, с. 5].

Некаторыя сучасныя даследаванні замоў адрозніваюцца шматпланавасцю падыходаў. Напрыклад, разам з асэнсаваннем тэарэтычных праблем жанру заўважаюцца і кірункі паглыбленага вывучэння мясцовай традыцыі, з аднаго боку, і асэнсавання міфарытуальнай семантыкі асобных вобразаў, з другога. У 2009 годзе выйшла ў свет манаграфія А. Ненадаўца «Міфалогія маіх продкаў», у якой даследчык у асобным раздзеле прааналізаваў міфалагічныя ўяўленні, звязаныя з вобразам вады ў замовах, а таксама падкрэсліў, што асобныя матывы ў замовах («матыў нейкай цудоўнай агароджы» ..., «матыў пералічэння ўсіх мясцін» і інш.) «вынікаюць з ходу думак, такога асацыятыўна-практычнага мыслення, калі ў самой аснове замовы супастаўляецца не абстрактная сімволіка, нейкая малазразумелая метафарычная ўмоўнасць, а акцэнт робіцца на якасныя характарыстыкі (уласцівасці) прадметнага свету» [24, с. 111]. Даследчык прысвяціў асобны раздзел у манаграфіі «Чароўныя змеі» вобразу змяі ў замоўным жанры [25], а таксама прааналізаваў вобразы агню, дрэў і камянёў у замовах. Да твораў замоўнага жанру (розных тэматычных груп) звяртаецца А. Ненадавец у манаграфіях «Сілаю слова. Чорная і белая магія» (2002), «Праклятыя словам» (2006). Аўтар прыводзіць тэксты лекавых замоў і акцэнтуюе ўвагу на аспекце практычнага выкарыстання магічных тэкстаў у жыцці людзей. Даследчык лічыць неабходным пры аналізе мастацкага тэксту ўлічваць «рытуальныя дзеянні знахара ці варажбіта, паводзіны хворага чалавека» [26, с. 6], таму што ў дачыненні да працэсу лекавання гэтыя дзеянні адыгрываюць важную ролю: «Нічога нельга было парушыць у спрадвечна заведзеным радзе, бо тады пра ніякае сур'ёзнае вылячэнне ўжо і гаворка ўвогуле не вялася» [26, с. 7]. Манаграфія «Праклятыя словам» з'яўляецца працягам папярэдняй і ў большай ступені закранае пытанні асэнсавання і выкарыстання магічных тэкстаў у розных жыццёвых сітуацыях, калі трэба было магічнымі словамі і дзеяннямі зняць з людзей (жывёлы) насланыя праклёны, «абмежаваць іх уздзеянне» [27, с. 43]. Аўтар засяроджвае ўвагу на «магіі, якая часта спалучалася ў нашых папярэднікаў з чорнаю варажбаю і чараўніцтвам» [27, с. 9] і праклёнах. Як адзначае А. Ненадавец, «у гэтай працы, пакуль што, мы ўпершыню згадваем іх,

але далей будзем аналізаваць вельмі падрабязна, на аснове шматлікіх прыкладаў, зафіксаваных у розных мясцінах Беларусі» [27, с. 9].

На вывучэнні паэтыкі беларускіх замоў, іх вобразнага свету і гукавой арганізацыі замоўных тэкстаў сканцэнтравала ўвагу М. Кудрашова [28]. Некалькі прац прысвечана даследаванню непасрэдна замоўных матываў. Так, А. Тапаркоў вызначае месца матыву «Цудоўнага апранання» ў рускіх замовах і адзначае, што «найбольш разгорнутыя і маляўнічыя версіі матыву характэрны для замоў, якія закліканы ўздзейнічаць на ўладу і суддзяў. Сустрэкаецца ён і ў іншых функцыянальна-тэматычных групам магічных тэкстаў... Цікава, што ў замовах медыцынскай скіраванасці ён амаль невядомы» [29, с. 143]. Матыў «Міфалагічны цэнтр» з'яўляецца аб'ектам аналізу ў артыкуле Т. Агапкінай «Сюжэтны склад усходнеславянскіх замоў (матыў міфалагічнага цэнтра)». Аўтар даследуе геаграфію распаўсюджанасці матыву, характар яго функцыянальнасці (наяўнасць гэтага матыву ў розных функцыянальных групам), структуру, пад якой разумеюцца «асноўныя варыянты развіцця падзей» [30, с. 248]. Асноўная ўвага ў артыкуле скіравана на вылучэнне і аналіз локусаў і аб'ектаў, што выступаюць у якасці міфалагічнага цэнтра з адмысловым наборам персанажаў, дзеянняў і падзей. Матыў «Міфалагічны цэнтр» цікавы для даследчыцы найперш таму, што ў ім апісваецца «шлях суб'екта замовы да культавага месца хрысціянскага, язычніцкага або змешанага тыпу ... дзеля набыцця здароўя, вылечвання, абароны, дзе маецца магчымасць для здзяйснення нейкіх дзеянняў ... або звароту да сакральнай асобы...» [30, с. 277].

Такім чынам, даследаванне замоў на сучасным этапе развіцця фалькларыстыкі характарызуецца актыўным пошукам новых ракурсаў бачання класічных праблем, перш за ўсё жанравай паэтыкі. Беларускі матэрыял усё больш прыцягвае ўвагу як айчынных, так і расійскіх фалькларыстаў. У сінхронных зборах замоў лекавыя заўсёды колькасна пераважалі. Тая ж самая карціна назіраецца і ў сучасных запісах Гомельшчыны. А гэта значыць, што лекавыя замовы – той масіў тэкстаў, у якіх захоўваецца вялікі аб'ём старажытных матываў. Іх неабходна не толькі сістэматызаваць і класіфікаваць, што, безумоўна, з'яўляецца першым крокам на шляху іх вывучэння, але і даследаваць матывы з пункту гледжання іх структуры і функцыянальнасці. Асобныя працы, прысвечаныя вывучэнню замоўных матываў беларускіх лекавых замоў, адсутнічаюць.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Романов, Е. Р. Белорусский сборник / Е. Р. Романов. – Вып. 5. Заговоры, апокрифы и духовные стихи. – Витебск, 1891.

2. Шейн, П. В. Материалы для изучения быта и языка русского населения северо-западного края: в 3 т. / П. В. Шейн. – Санкт-Петербург : Типография императорской академии наук, 1887. – Т. 1. – 585 с.; 1893. – Т. 2. – 715 с.

3. Довнар-Запольский, М. Чародейство в Северо-Западном крае в XVII–XVIII вв. : Историко-этнографический этюд / М. Довнар-Запольский // Этнографическое обозрение. – 1890. – № 2. – С. 49–72.

4. Богданович, А. Е. Пережитки древняго мирозозерцання у беларусовъ: этнографический очерк / А. Е. Богданович. – Гродна : Губернская Типография, 1895. – 186 с.

5. Карскі, Я. Беларусы / Я. Карскі // уклад. і камент. С. Гараніна і Л. Ляўшун; навук. рэд. А. Мальдзіс; прадм. Я. Янушкевіча і К. Цвіркі. – Мн. : «Беларускі кнігазбор», 2001. – 640 с. [8] с. : іл.

6. Барташэвіч, Г. А. Магічнае слова : Вопыт даслед. светапогляд. і маст. асновы замоў / Г. А. Барташэвіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – 128 с.

7. Замовы / уклад., сістэм. тэкстаў, уступ. арт. і камент. Г. А. Барташэвіч; рэдкал.: А. С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 597 с.

8. Шлюбскі, Ал. Матар'ялы да вывучэння фольклёру і мовы Віцебшчыны / Ал. Шлюбскі. – Менск, 1927. – Ч. 1. – 189 с.

9. Кабашнікаў, К. П. Нарысы па беларускаму фальклору : Дапам. для студ. філал. фак. ВНУ / К. П. Кабашнікаў. – Мн. : Выш. школа, 1963.

10. Грынблат, М. Я. Замовы / М. Я. Грынблат // Беларуская народная вусна-паэтычная творчасць : гісторыка-тэарэтычнае даследаванне / Рэдакцыйная калегія: П. Ф. Глебка, І. В. Гутараў, М. Я. Грынблат. Мн. : Навука і тэхніка, 1967. – С. 90–97.

11. Янкоўскі, М. А. Замовы / М. А. Янкоўскі // Беларуская народна-паэтычная творчасць: вучэбны дапаможнік для філалагічных факультэтаў ВНУ / В. К. Бандарчык, К. П. Кабашнікаў, М. Р. Ларчанка [і інш.] / пад агульнай рэд. М. Р. Ларчанкі. – Мн. : Вышэйшая школа, – 1979. – С. 127–135.

12. Ахрыменка, П. П. Замовы / П. П. Ахрыменка // Беларуская вуснапаэтычная творчасць: пад агульнай рэдакцыяй М. Р. Ларчанкі. – Мн. : Вышэйшая школа, 1966. – С. 67–71.

13. Магія слова чароўнага / уклад. І. І. Крук [навук. рэд.], З. В. Крук, Г. Р. Кутырова [і інш.]. – Мн. : ПІК адукацыі, 1995. – 295 с.

14. Таямніцы замоўнага слова / уклад., сістэм. тэкстаў, уступны арт., каментарыі і рэдаг. І. Ф. Штэйнера, В. С. Новак. – Гомель : Беларускае Агенцтва навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 1997. – 320 с.

15. Замовы / укладальнік Н. С. Гілевіч; мастак Г. Грак. – Мн. : Беларускае таварыства «Кніга», 2000. – 172 с.

16. Замовы / уклад.: У. А. Васілевіч, Л. М. Салавей; уступ. арт.: Л. М. Салавей. – Мінск : Беларусь, 2009. – 519 с.

17. Салавей, Л. М. Замовы ў працах беларускіх нарадазнаўцаў / Л. М. Салавей // Міфалогія. Духоўныя вершы / А. М. Ненадавец, А. У. Марозаў, Л. М. Салавей, Т. А. Івахненка. – Мінск : Беларуская навука, 2003. – 469, [2] с. – (Беларускі фальклор).
18. Буенок, А. Г. Заговор: комментарий исполнителя / А. Г. Буенок // Живая старина. Журнал о русском фольклоре и традиционной культуре. – 1998. – № 1 (17). – С. 17–18.
19. Жилинская, И. А. Восточнославянские заговоры: пространство, время, цвет: моногр. / И. А. Жилинская; под науч. ред. П. П. Шубы. – Мн. : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2005. – 172 с.
20. Кляус, В. Л. Сюжетика заговорных текстов славян в сравнительном изучении. К постановке проблемы / В. Л. Кляус. – М. : ИМЛИ РАН, «Наследие», 2000. – 192 с.
21. Кляус, В. Л. Указатель сюжетов и сюжетных ситуаций заговорных текстов восточных и южных славян / В. Л. Кляус. – М. : «Наследие», 1997. – 464 с.
22. Полесские заговоры (в записях 1970–1990 гг.) / сост., подготовка текстов и коммент. Т. А. Агапкиной [и др.]. – М. : Издательство «Индрик», 2003. – 752 с.
23. Завьялова, М. В. Балто-славянский заговорный текст: лингвист. анализ и модель мира / М. Завьялова; Ин-т славяноведения РАН. – Москва : Наука, 2006. – 563 с.
24. Ненадавец, А. М. Міфалогія маіх продкаў / А. М. Ненадавец. – Чарнігаў : Всесвіт, 2009. – 400 с.
25. Ненадавец, А. М. Чароўныя змеі / А. М. Ненадавец. – Бабруйск, 2007. – 190 с.
26. Ненадавец, А. М. Сілаю слова. Чорная і белая магія / А. М. Ненадавец. – Мінск : Беларусь, 2002. – 350 с.
27. Ненадавец, А. М. Проклятыя словам / А. М. Ненадавец. – Бабруйск, 2006. – 192 с.
28. Кудрашова, М. В. Паэтыка беларускіх замоў. Вобразны свет. Гукавая арганізацыя тэксту: дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.08 / М. В. Кудрашова. – Мінск, 2005. – 113 с.
29. Топорков, А. Л. Мотив «чудесного одевания» в русских заговорах XVII–XVIII вв. / А. Л. Топорков // Заговорный текст. Генезис и структура. – М. : «Индрик», 2005. – С. 143–174.
30. Агапкина, Т. А. Сюжетный состав восточнославянских заговоров (мотив мифологического центра) / Т. А. Агапкина // Заговорный текст. Генезис и структура. – М. : «Индрик», 2005. – С. 247–291.

Прыкладныя кантрольныя пытанні і заданні

1. Якія перыяды ў вывучэнні твораў замоўнага жанру можна вылучыць?
2. Назавіце асноўныя напрамкі вывучэння замоў першага перыяду.
3. Якія выданні з'яўляецца найбольш поўным зборам замоў у дарэвалюцыйнай і сучаснай фалькларыстыцы (у тым ліку рэгіянальныя)?
4. Назавіце групы, у якія аб'ядноўвае тэксты замоў П. Шэйн.
5. Якія пытанні, звязаныя з вывучэннем твораў замоўнага жанру, акрэсліваў Я. Карскі ў сваёй працы?
6. З якімі прычынамі звязвае Г. А. Барташэвіч перыяд «навуковага зацішша» ў гістарыяграфіі замоў?
7. Што адрознівае працу А. Шлюбскага ад работ папярэднікаў?
8. Чым характарызуецца трэці перыяд у вывучэнні твораў замоўнага жанру?
9. Якія асноўныя кампазіцыйныя часткі вылучаюць даследчыкі ў замовах?
10. Якую класіфікацыю твораў замоўнага жанру прапанавала Г. А. Барташэвіч?
11. Каму належыць наступнае азначэнне замовы: «тэкст, які зафіксаваны ў словах, падмацаваны «магічнымі» асаблівасцямі запамінання (рытмам, паралелізмам усіх відаў, гукавымі асацыяцыямі і г.д.) і «магічным» рытуалам; тэкст, які фарміруецца стагоддзямі (а ў найглыбінных сімвалах і структурах – тысячагоддзямі), які ўвабраў у сябе элементы дзвюх культур – язычніцтва і хрысціянства»?
12. Якія яшчэ азначэнні замовы вы ведаеце?
13. Якую класіфікацыю замоўных сюжэтных тэм прапануе расійскі даследчык У. Кляус?
14. На якія групы падзяляе У. Кляус замоўныя персанажы?
15. Назавіце працы, у якіх закранаюцца пытанні выкарыстання магічных тэкстаў у звычайным жыцці чалавека.
16. Назавіце даследчыкаў, працы якіх прысвечаны аналізу замоўных матываў.
17. Узнавіце адпаведнасць: аўтар – назва працы.

1. Е. Раманаў	Пережитки древняго мирозозерцания у белоруссовъ: этнографический очерк
2. П. Шэйн	Чародейство в Северо-Западном крае в XVII-XVIII вв.
3. А. Багдановіч	Беларусы
4. Я. Карскі	Белорусский сборник
5. М. Доўнар-	Материалы для изучения быта и языка

Запольскі	русского населения северо-западного края
6. А. Шлюбскі	Сюжетика заговорных текстов славян в сравнительном изучении. К постановке проблемы
7. Г. Барташэвіч	Святло таямнічага вогнішча
8. Л. Салавей	Матар'ялы да вывучэння фольклёру і мовы Віцебшчыны
9. І. Жылінская	Магічнае слова: Вопыт даследавання светапогляднай і мастацкай асновы замоў
10. У. Кляус	Балто-славянскі заговорны текст: лингвістычны аналіз і модель міра
11. Т. Заўялава	Восточнославянскія заговоры: прастранства, час, колер
12. А. Ненадавец	Замоў ў працах беларускіх народнаўцаў

18. Адзначце правільны адказ

1. Асноўнымі напрамкамі вывучэння замоў на працягу першага перыяду з'яўляюцца:

- а) класіфікацыя твораў замоўнага жанру;
- б) навукова-метадычны падыход;
- в) збор фактычнага матэрыялу;
- г) даследаванні тэарэтычнага і практычнага характару.

2. Калекцыя замоў апублікавана Е. Раманавым у «Беларускім зборніку», выпуску:

- а) 1;
- б) 2;
- в) 3;
- г) 4;
- д) 5.

3. Паводле выказвання А. Багдановіча, пад «фетышызмам слова» разумеецца наступнае:

- а) «меў непасрэдныя адносіны да розных сіл і з'яў прыроды і імкнуўся так ці інакш накіроўваць іх да сваёй карысці»;
- б) «магічная сіла слова можа быць механічна перададзена іншым прадметам...»;
- в) «нярэдка вада, піва, віно, нават раса служылі для чаравання, даваліся таксама чары ў ежы».

4. Спробу манаграфічнага вывучэння твораў замоўнага жанру здзейсніў:

- а) Е. Раманаў;
- б) А. Багдановіч;
- в) П. Шэйн;
- г) Я. Карскі.

5. Падрабязная характарыстыка складаемым замоўнага сюжэта даецца ў працы:

- а) «Востоочнославянские заговоры: пространство, время, цвет» (І. Жылінская);
- б) «Сюжетика заговорных текстов славян в сравнительном изучении. К постановке проблемы» (У. Кляус);
- в) «Магічнае слова: Вопыт даслед. светапогляд. і маст. асновы замоў» (Г. Барташэвіч);
- г) «Проклятыя словам» (А. Ненадавец).

19. Разгадайце шарэнту па гістарыяграфіі замоў (знайдзіце прозвішчы даследчыкаў)

Б	Д	А	К	Л	С	А	Г	Н	Е
А	Г	Н	Ў	Я	У	П	А	А	Н
І	В	О	А	К	Т	К	І	Д	А
Ч	Р	С	К	І	А	Л	Н	К	В
К	А	Б	І	Н	Ш	Б	А	У	Е
Т	Р	А	А	Б	А	Н	Р	Д	Ц
А	Ш	Э	К	Г	Р	Ы	А	Ш	О
Ш	Э	Й	Н	А	К	І	В	Е	В
І	В	Н	А	Ў	С	Б	І	Л	А
Ч	Р	А	М	Ш	Л	Ю	Ч	І	Г

20. Крыжаванка «Гістарыяграфія замоў» (малюнак 1)

Па гарызанталі:

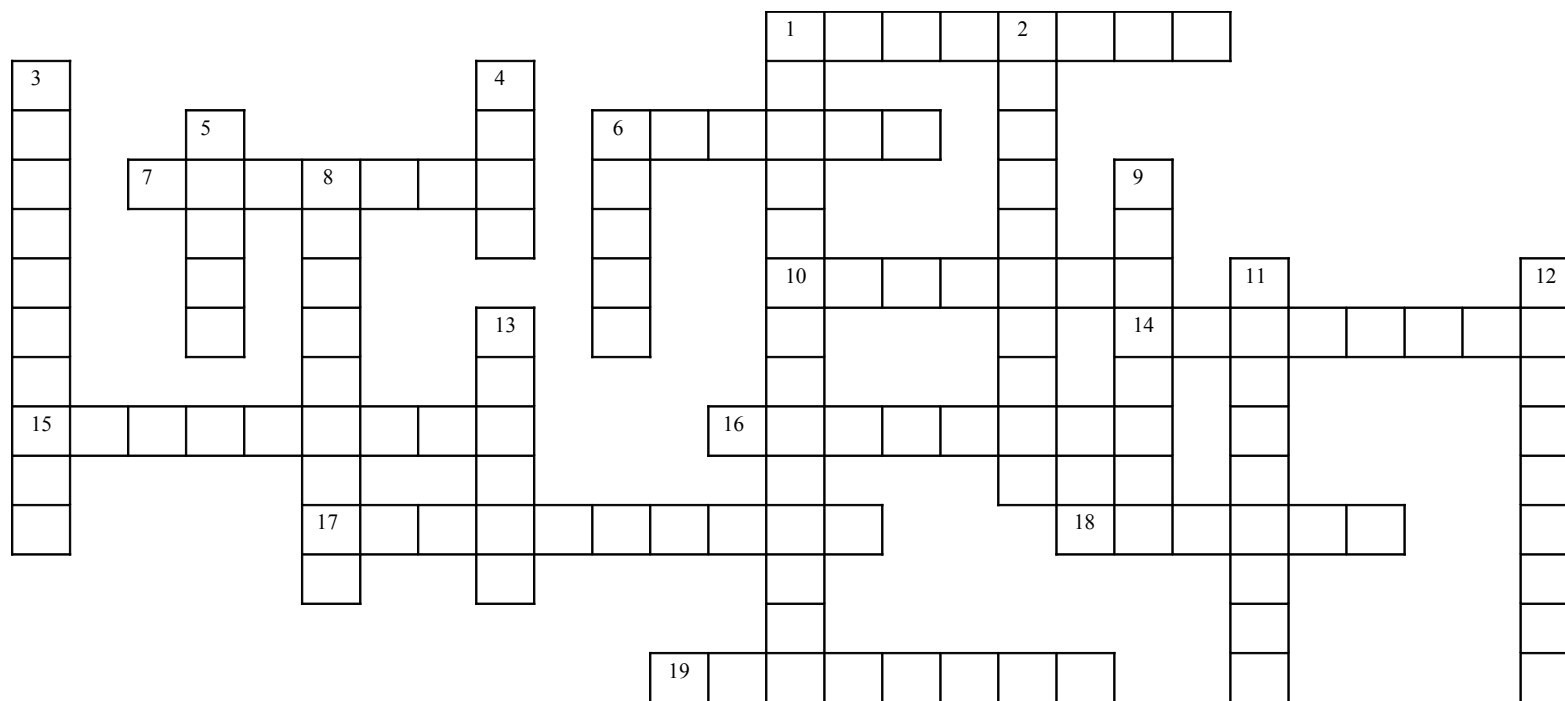
1. Аўтар, які вылучае наступныя кампаненты кампазіцыі: «зачын; заклінальная формула, што часта пачынаецца са звароту да сіл прыроды, дэманалагічных істот або да бога; адсыланне хваробы; заключная частка – замыканне» [Грынблат, М. Я. Замовы / М. Я. Грынблат // Беларуская народная вусна-паэтычная творчасць: гісторыка-тэарэтычнае даследаванне / Рэдакцыйная калегія: П. Ф. Глебка, І. В. Гутараў, М. Я. Грынблат. Мн. : Навука і тэхніка, 1967. – С. 90–97. – с. 95].

6. Аўтар манаграфіі «Беларусы».

7. Аўтар артыкула «Замовы ў працах беларускіх нарадазнаўцаў».
10. Аўтар «Беларускага зборніка».
14. Аўтар артыкула «Замовы» ў вучэбным дапаможніку для філалагічных факультэтаў ВНУ «Беларуская народна-паэтычная творчасць».
15. Беларускі фалькларыст, адзін з аўтараў-складальнікаў зборніка «Замовы» (2009).
16. Расійская даследчыца, адзін з аўтараў-складальнікаў зборніка «Полесские заговоры (в записях 1970–1990 гг.)».
17. Беларускі фалькларыст, аўтар «Нарысаў па беларускаму фальклору: Дапаможніка для студэнтаў філалагічных факультэтаў ВНУ».
18. Акадэмічны том «...» (1992).
19. Зборнік «... замоўнага слова» (1997).

Па вертыкалі:

1. Сукупнасць даследаванняў, прысвечаных пэўнай тэме.
2. Аўтар працы «Пережитки древнего мирозерцания у белоруссовъ: этнографический очерк».
3. Беларускі фалькларыст, доктар філалагічных навук, прафесар, аўтар манаграфіі «Магічнае слова: Вопыт даследавання светапогляднай і мастацкай асновы замоў».
4. Аўтар «Материалов для изучения быта и языка русского населения северо-западного края: в 3-х т.»
5. Зборнік «... слова чароўнага».
6. Аўтар манаграфіі «Сюжетика заговорных текстов славян в сравнительном изучении. К постановке проблемы».
8. Аўтар, які прапануе уступ замовы называць «уводзінамі-малітвай хрысціянскага характару» [Ахрыменка, П. П. Замовы / П. П. Ахрыменка // Беларуская вуснапаэтычная творчасць: пад агульнай рэдакцыяй М. Р. Ларчанкі. – Мн. : Вышэйшая школа, 1966. – С. 67–71. – с. 70]).
9. Аўтар манаграфіі «Балто-славянский заговорный текст: лингвистический анализ и модель мира».
11. Фальклорна-этнаграфічны зборнік «Спрадвечнай мудрасці ...».
12. Манаграфія А. Ненадаўца «... маіх продкаў», у якой аўтар аналізуе міфалагічныя ўяўленні, звязаныя з вобразамі вады ў замовах.
13. Фальклорна-этнаграфічны зборнік «... : Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна».

Малюнок 1 – Крыжаванка «Гістарыяграфія замоў»

2. Асэнсаванне катэгорыі «матыў» у філалагічнай навуцы

Філалагічная адукацыя прадугледжвае самастойную работу з тэкстам. На практычных занятках, прысвечаных аналізу замоўных тэкстаў можна выкарыстоўваць структурна-функцыянальны аспект пры разглядзе замоўных матываў.

Праблема тэарэтычнага асэнсавання паняцця «матыў», без выкарыстання якога цяжка суадносіць катэгорыі «тыпалагічнае» і «адметнае» ў структуры і функцыянальнасці замоўных матываў, з'яўляецца найменш распрацаванай у айчынай фалькларыстыцы, нягледзячы на тое, што менавіта фалькларысты першапачаткова найбольш сур'ёзна займаліся даследаваннем сутнасці катэгорыі «матыў». Згодна з меркаваннем С. Няклюдава, «гэта адносна рэдкі выпадак, калі паняцце, распрацаванае на матэрыяле вусных традыцый, затым стала паспяхова прымяняцца пры разглядзе кніжнай славеснасці» [1]. Заслугоўвае пільнай увагі даследаванне расійскага даследчыка І. Сіланцьева «Теория мотива в отечественном литературоведении и фольклористике» [2], у якім аўтар звяртаецца да гісторыі пытання і акрэслівае некалькі кірункаў вывучэння паняцця «матыў» у расійскай філалагічнай навуцы, у большай ступені ў літаратуразнаўстве: семантычны, марфалагічны, дыхатамічны, тэматычны. Даследчык, характарызуючы семантычны кірунак трактоўкі матыву, абавіраецца найперш на працы А. Весялоўскага, А. Бема, В. Фрэйдэнберг, канстатуе факт цэласнасці матыву як семантычнай адзінкі і адзначае пры гэтым, што, напрыклад, для А. Весялоўскага «марфалагічная дзялімасць матыву ... зусім відавочна, аб чым сведчаць ... азначэнні матыву: гэта «схематызм» – значыць, ёсць часткі гэтай схемы; гэта «формула» – значыць ёсць складаемыя гэтай формулы» [2]. І. Сіланцьеў, аналізуючы «сюжэтаўтваральны патэнцыял матыву», раскрыты А. Бемам, і сувязь матыву з персанажам, прадстаўленую ў працах В. Фрэйдэнберг, сцвярджае, што «матыў як вобразная апавядальная формула, замацаваная ў традыцыі, валодае ўласцівасцю эстэтычнай значнасці. Менавіта гэтая ўласцівасць матыву выяўляе ў канчатковым выніку яго ўстойлівасць у фальклорнай і літаратурнай традыцыі – і яго рэlevantнасць у сістэме апавядальнай мовы гэтай традыцыі» [2].

Канцэпцыя марфалагічнага падыходу, на якой засяродзіў увагу І. Сіланцьеў, прадстаўлена ў даследаваннях У. Пропа і Б. Ярхо, якія адстойвалі пазіцыю магчымасці далейшага падзелу матыву на кампаненты: суб'екты, аб'екты, прэдыкаты. Прычым, калі для У. Пропа матыв ўводзіцца да «функцыі дзеючай асобы», то для Б. Ярхо матыв – гэта «нейкі адвольны падзел сюжэта, які адбываецца ... па тэматычным прынцыпе» [2]. Аналізуючы канцэпцыю дыхатамічных уяўленняў, звязаных з матывам, І. Сіланцьеў звяртаецца да манаграфіі

А. Бялецкага, заслугой якога лічыць вылучэнне ў структуры матыву двух узроўняў: «матыў схематычны» і «матыў рэальны», рэалізацыя якіх суадносіцца адпаведна з абагуленай (інварыянтнай) формай матыву і канкрэтным фабульна-падзейным адлюстраваннем.

Заслугоўвае ўвагі і ацэнка І. Сіланцьевым тэматычнай трактовкі матыву, выкладзенай Б. Тамашэўскім, В. Шклоўскім, А. Скафтымавым, якія вызначалі матыў праз катэгорыю тэмы, сцвярджаючы факт важнасці першага паняцця «як адзінкі тыпалагічнага аналізу сюжэтыкі літаратурнай эпохі ў цэлым» [2].

Сістэматызацыя канцэпцый матыву, існуючых у расійскай літаратуразнаўчай і фалькларыстычнай навуках, з'яўляецца несумненнай заслугой І. Сіланцева. Тым не менш, дыхатамічнай канцэпцыі матыву ў фалькларыстыцы ён адводзіць невялікую частку сваёй працы, пры гэтым устрымліваецца ад асабістых тэарэтычных ацэнак, прыводзячы разважанні розных вучоных падчас аналітычнага агляду іх навуковых трактовак. І. Сіланцеў лічыць, што «практычна ўсе сучасныя айчынныя даследчыкі, якія развіваюць дыхатамічныя ідэі ў тэорыі матыву, улічваюць ідэі А. Дандэса», які «ў ключавых палажэннях сваёй канцэпцыі ... абавіраецца на ідэі У. Пропа» [2]. Аднак распрацоўваючы сваю канцэпцыю, А. Дандэс пераносіць вывады амерыканскага лінгвіста К. Пайка на фальклорны матэрыял і аб'ядноўвае іх з палажэннямі У. Пропа. Вучоны вылучае ўзроўні абстракцыі (матыфему, матыў, аламатыў), якім іншыя даследчыкі (Л. Парпулава, Н. Чарняева, Б. Пуцілаў) надавалі ўласнае, часта супрацьлеглае значэнне.

Значная праца ў галіне азначэння тэрміналагічнага паняцця «матыў» была зроблена і расійскімі фалькларыстамі, аднак, на думку Б. Пуцілава, яшчэ «... застаецца дыскусійным азначэнне (асабліва ў практыцы канкрэтных даследаванняў) межаў і аб'ёму зместу тэрміна» [3]. Вучоны звяртае ўвагу на неадназначнасць разумення матыву А. Весялоўскім, што прывяло да з'яўлення «некалькіх узроўняў сюжэтыкі, якія неправамерна абазначаць адным тэрмінам. За матывам пакідаюцца два ўзаемазвязаныя значэнні: па-першае, схемы, формулы, адзінкі сюжэта ў выглядзе нейкага элементарнага абагульнення і, па-другое, самой гэтай адзінкі ў выглядзе канкрэтнага тэкставага ўвасаблення» [3]. Выдзяленне гэтых узроўняў, а таксама з'яўленне «Морфалогіі сказкі» У. Пропа падштурхнулі даследчыкаў да неабходнасці размежавання паняцця матыў на структурным і сюжэтным узроўнях. Б. Пуцілаў таксама звяртаецца да прац А. Дандэса, аднак сцвярджае, што «Дандэсу катэгорыя матыву (у яго разуменні) увогуле не вельмі патрэбна, паколькі ён займаецца не гісторыяй казак альбо міфаў, а іх структурай» [3], тым самым пацвярджаючы думку аб тым,

што тэрмінамі «аламатыў-матыў-матыфема» можна карыстацца толькі пры структурным аналізе твора. «Увогуле тэксты культуры, – як адзначае С. Талстая, – можна разглядаць па меншай меры, у чатырох аспектах: «субстанцыяльным» (змястоўныя характарыстыкі), «структурным» (марфалагічная арганізацыя), «тэхналагічным» (спосаб камунікацыі – іх захоўванне, перадача і ўзнаўленне), «прагматычным» (спецыфіка іх функцыянавання)» [4, с. 5]. Структурна-функцыянальны аспект вывучэння матываў у замовах як тэкстах культуры абумоўлены спецыфікай іх функцыянавання ў тэкстах замоў розных функцыянальных груп, устойлівасцю камбінацыі матывуных кампанентаў, вуснай прыродай замоўнага жанру.

Аналіз фалькларыстычных распрацовак расійскіх вучоных дазваляе вылучыць тры асноўныя канцэпцыі асэнсавання паняцця «матыў»:

1. Матыў разглядаецца як сюжэтаўтваральная адзінка (С. Няклюдэў, Т. Агапкіна, Б. Пуцілаў);

2. Матыў разглядаецца як структураўтваральная адзінка фальклорнага тэксту (Б. Пуцілаў);

3. Матыў разглядаецца з пункту гледжання яго структуры (У. Анікін, Н. Вядзернікава, Н. Крынічная, У. Кляус, Л. Парпулава, Н. Чарняева).

Характарыстыка кожнага з акрэсленых блокаў дае магчымасць зразумець сутнасць прапанаваных фалькларыстамі тэарэтыка-метадалагічных аспектаў даследавання катэгорыі «матыў».

1. С. Няклюдэў, распрацоўваючы тэорыю матыву ў фалькларыстыцы, адносіў матыву «да ліку найбольш складаных для вывучэння прадметаў філалагічнага даследавання». Пры гэтым аўтар бяспрэчна адзначае, што «дадзенае паняцце застаецца зусім неабходным для фалькларыстаў і ўвогуле для даследчыкаў традыцыйнай славеснасці, абысціся без яго не ўдаецца ні пры семантычным, ні пры сюжэтна-кампазіцыйным аналізе» [1]. Даследчык суадносіць матыву і сюжэт як «частку і цэлае (з такога пункту гледжання матыву ёсць састаўны элемент сюжэта)» [1]. Ён лічыць, што «звычайна сюжэту адпавядае не адзін матыву, а цэлая серыя ўзаемазвязаных і ўзаемаабумоўленых матываў» [1]. У адносінах да замоў і былічак даследчык адзначае здольнасць «матыву «разгортвацца» ў сюжэт і, наадварот, здольнасць сюжэта «згортвацца» да аб'ёму матыву» [1].

Т. Агапкіна ў прадмове да кнігі «Полесские заговоры (в записях 1970-1990 гг.)» [5], абгрунтоўваючы сваё бачанне паняццяў «сюжэт» і «матыў», падкрэслівае: «... мы падыходзім да іх пераважна тыпалагічна, г. зн. абазначаем іх адзінкамі змястоўнымі і перадаем гэты змест нейкай тыповай структурнай схемай» [5, с. 17]. Не без падстаў даследчыца аб'ядноўвае тэрмінам «матыў» «адзінкі рознага маштабу і ўзроўню – ад абагульнена-формульных (здольных да змешчвання вар'іравання ў межах

агульнай тэмы або семантычнай структуры формулы) да ... канкрэтных і амаль не вар'іруемых» [5, с. 17]. Можна пагадзіцца з Т. Агапкінай, што менавіта такі падыход да асэнсавання паняццяў «матыў» і «сюжэт» «тлумачыцца вядомай недасканаласцю маючага месца паняццёвага апарату фалькларыстыкі, але перш за ўсё асаблівасцямі замовы як жанру гетэрагеннага, які на працягу гісторыі свайго станаўлення ўвабраў цэлы шэраг культурных традыцый (вусных і пісьмовых) і жанравых форм» [5, с. 17]. У гэтай сувязі слухным з'яўляецца меркаванне У. Кляуса аб тым, што «сістэматызацыя замоўна-заклінальных тэкстаў, у адрозненне ад іншых жанраў фальклору, надзвычай складаная задача, што вызначаецца асаблівай прыродай жанру – яго цеснай і непарыўнай сувяззю з магічнымі ўяўленнямі і вераваннямі, яго функцыянаваннем выключна ў рытуальных сітуацыях, яго выключна прагматычнай скіраванасцю і ў той жа час высокай паэтычнасцю» [6, с. 84].

Б. Пуцілаў у працы «Мотив как сюжетообразующий элемент» [7] вырашае праблему вызначэння ролі і суадносін матываў у межах сюжэта фальклорнага твора. Даследчык небеспадстаўна лічыць, што «для большасці фалькларыстаў матыв у фальклорным творы – гэта адносна самастойны, завершаны і адносна элементарны адрэзак сюжэта» [7, с. 143]. Аўтар выказвае справядлівае меркаванне, што «... шлях да разумення сюжэта, твора ў цэлым, ляжыць праз самы дэталёвы разгляд матываў, якія яго складаюць» [7, с. 143]. Традыцыйныя ўяўленні і погляды на матыв як на сюжэтаўтваральную адзінку, што бяруць пачатак ад А. Весялоўскага і пераважаюць у сучаснай навуцы, Б. Пуцілаў лічыць недастатковымі і схематычнымі, асабліва «ў святле сучасных структурна-тыпалагічных даследаванняў фальклору...» [7, с. 143]. Матыв, на думку даследчыка, з'яўляецца элементам «эпічнай сюжэтнай сістэмы. Матыв функцыянуе ў складзе сістэмы, тут ён знаходзіць сваё пэўнае месца, тут цалкам выяўляецца яго канкрэтны змест. Разам з іншымі матывамі (і іншымі тыповымі элементамі) дадзены матыв стварае сістэму» [7, с. 144]. Такім чынам, сюжэт уяўляе сабой сістэму матываў, і як элементы гэтай сістэмы, «яны самі ўяўляюць мікрасістэмы, якія маюць сваю структуру, свае асаблівасці і магчымасці» [7, с. 144]. Таму, каб зразумець сюжэт, як слухна зазначае даследчык, неабходна дэталёва разгледзець матывы, якія яго складаюць: «Выдзяленне матываў, падзел сюжэтаў на матывы, якія іх складаюць, вывучэнне матываў з пункту гледжання іх генезісу, бытавога і гістарычнага прымеркавання, развіцця, вар'іравання, а галоўнае – з пункту гледжання іх мастацкіх адносін да цэлага, г. зн. да сюжэта, – усё гэта цяпер уяўляе абавязковую і важнейшую частку гістарычна-фальклорнага аналізу» [7, с. 143].

Б. Пуцілаў таксама адзначае, што «вывучэнне фальклорнага сюжэта мае на ўвазе аналіз сукупнасці ўсіх элементаў, выяўленне семантычных, структурных сувязей, адносін паміж персанажамі, выяўленне скрытых планаў», таму, «каб прачытаць сюжэт, неабходна прааналізаваць матывы, якія ўвайшлі ў яго – не толькі ў іх устойлівых значэннях, але і ў новым іх абліччы» [3].

Нельга не пагадзіцца з меркаваннем Б. Пуцілава, які адзначаў, што «матыў – з’ява надта жывая, неадназначная, рухомая, надта павязаная са стракатасцю, шматстайнасцю апавядальных і неапавядальных сістэм фальклорных жанраў. Відавочна, што матывы надта адрозніваюцца па суадносінах дынамічнага і статычнага, наратыўнага і апісальнага, па функцыях, па ролі ў сюжэтаўтварэнні і сюжэтнай арганізацыі тэкстаў» [3]. Неабходна адзначыць, што большасць прапанаваных азначэнняў была выпрацавана на матэрыяле эпічных фальклорных жанраў, і толькі расійскі даследчык У. Кляус звяртаўся да замоўных матываў. Паралельна з паняццем «матыў» некаторыя даследчыкі, аналізуючы фальклорныя эпічныя жанры, выкарыстоўваюць і катэгорыі «матыфема», «аламатыў». Так, матыфема адпавядае функцыі (А. Дандэс, Л. Парпулава і інш.), а ў замоўным жанры, як адзначае У. Кляус, гэтыя функцыі зводзяцца да дзвюх груп: «А – знішчэнне, ліквідацыя каго-небудзь або чаго-небудзь; В – стварэнне, захаванне, выкарыстанне» [8, с. 14]. У якасці быліннай матыфемы, напрыклад, Н. Чарняева прыводзіць матыфему «Герой забівае антаганіста». Калі карыстацца такім азначэннем, то ў лекавых замовах матыфема адпавядае функцыі змагання з хваробай – «Персанаж змагаецца з хваробай». Для замовы матыфема мае абагульнены характар і выяўляецца ва ўсіх тэкстах лекавых замоў. Спосабы рэалізацыі абазначанай матыфемы ў замоўных творах даволі разнастайныя: ад выяўлення вытокаў і прычын хваробы да непасрэдных спосабаў пазбаўлення ад хваробы. У дадзеным выпадку найбольшую цікавасць уяўляе больш канкрэтнае праяўленне матыфемы, што выразна прадстаўлена ў замоўных тэкстах розных функцыянальных груп. З рознымі хваробамі змагаюцца розныя персанажы пры дапамозе розных сродкаў. Менавіта таму ў дачыненні да замоўнага жанру больш правільна гаварыць не пра матыфему, а пра матыў, структуру якога ўтвараюць такія кампаненты, як суб’ект, яго дзеянне, аб’ект, на які накіравана дзеянне і іншыя акалічнасці дзеяння.

Нельга не пагадзіцца з высновамі даследчыкаў аб элементарнасці матыву, аднак у дачыненні да замоўнага жанру спрэчным уяўляецца выказванне, напрыклад, А. Весялоўскага, які адзначаў, што пры вар’іраванні элементаў матыву «адбываецца не раскладанне, а ўзнікненне новых аламатываў – са сваімі змястоўнымі адценнямі і нават

іншымі сэнсамі і ... сюжэтаўтваральнымі магчымасцямі» [гл. 3]. Варта адзначыць, што пры вар'іраванні элементаў замоўнага матыву адбываецца яго канкрэтызацыя на розных «сэнсавых узроўнях» (Р. Барт) [9, с. 391], таму ў дачыненні да аналізу катэгорыі матыву як асноўнай структурнай і сюжэтаўтваральнай адзінкі замоўнага тэксту неабходна ўвядзенне ў навуковы ўжытак іншых паняццяў, такіх, як «субматыў» і «мікраматыў». Названыя паняцці дазваляюць больш глыбока спасцігнуць характар рэалізацыі матыву ў сюжэце, тым больш што «семантычны спектр» матыву «заўсёды больш шырокі, чым асобнае сюжэтнае ўвасабленне і ахоплівае больш значнае семантычнае поле культурнай традыцыі» [10, с. 5]. Вылучэнне катэгорый «субматыў» і «мікраматыў» дае магчымасць прасачыць як працэс структурнага ўтварэння матываў, так і вызначыць іх функцыянальную ролю, а таксама характар іх узаемадзеяння падчас стварэння сюжэта. Так, напрыклад, матыў «Зварот замаўляльніка...» на аб'ектным сэнсавым узроўні рэалізуецца праз субматыў «Зварот замаўляльніка да хрысціянскіх персанажаў» (калі канкрэтызуецца адзін са структурных кампанентаў матыву – аб'ект). У дадзеным выпадку ў якасці аб'ектаў выступаюць хрысціянскія персанажы, сярод якіх можна назваць Прачыстую Маці, Ісуса Хрыста, анёлаў і інш. Далейшая канкрэтызацыя субматыву на аб'ектным узроўні прыводзіць да з'яўлення мікраматываў, напрыклад, «Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці», «Зварот замаўляльніка да Ісуса Хрыста» і інш.

Вылучэнне суб- і мікраматываў на пэўным сэнсавым узроўні залежыць ад наяўнасці або адсутнасці канстантнага кампаненту. Так, напрыклад, калі ў матыве «Зварот замаўляльніка ...» канстантнымі з'яўляюцца і суб'ект, і прэдыкат, то вылучэнне суб- і мікраматываў магчыма толькі на аб'ектным сэнсавым узроўні, а калі, напрыклад, у матыве «Міфалагічны цэнтр, у якім знаходзіцца лекар» канстантны кампанент адсутнічае, то суб- і мікраматывы можна вылучыць на любым сэнсавым узроўні.

Такім чынам, пад субматывам (падматывам) разумеецца канкрэтная рэалізацыя матыву на адным з сэнсавых узроўняў (суб'ектным, прэдыкатным, аб'ектным, акалічнасным). Пры гэтым субматыў мае здольнасць да далейшай канкрэтызацыі на тым або іншым сэнсавых узроўнях, вынікам якой з'яўляецца мікраматыў як вышэйшая ступень канкрэтызацыі субматыву.

Для таго каб канкрэтна паказаць, якім чынам матыў і сюжэт суадносяцца паміж сабой як частка і цэлае ў творах замоўнага жанру, якім чынам матыў як асноўная адзінка ў мадэляванні тэкстаў звязаны з сюжэтнай разнастайнасцю замоў, неабходна звярнуцца да падрабязнага разгляду асобных варыянтаў лекавых замоў Гомельшчыны ў межах

пэўных функцыянальных груп. Важна адзначыць, што вылучэнне матываў – важная ўмова сістэматызацыі сюжэтных тыпаў замоўных тэкстаў. Пры правядзенні такога аналізу ўлічваўся фалькларыстычны вопыт прадстаўнікоў польскай школы, якія, зыходзячы з сусветных фундаментальных тэарэтычных распрацовак праблемы «матывы і сюжэт», вылучаюць некалькі функцый матыву: канстытутыўную, інфармацыйна-пошукавую, эксплікатыўную, мадэлюючую [11, с. 256-272].

Каб упэўніцца ў тым, што матывы з’яўляецца не проста часткай тэксту, а ўяўляе сабой сюжэтаўтваральную адзінку, неабходна зрабіць марфалагічны аналіз замоў. С. Небжэгоўская-Бартмінская прапануе два спосабы такога аналізу – знешні і ўнутраны: «Першы мае на ўвазе параўнанне варыянтаў тэксту, што дазваляе выявіць, якія часткі паўтараюцца як недзялімыя цэльныя структуры, г. зн. прадставіць кампазіцыйную структуру тэксту. Другі спосаб аналізу заснаваны на вывучэнні ўнутраных адносін паміж часткамі тэксту, г. зн. даследаванні змен у развіцці тэмы, інтэнцыі, змене суб’ектаў мовы» [11, с. 260]. Даследчыца адзначае, што «ўнутраны аналіз тэксту дазваляе вылучыць, абазначыць і даць азначэнне часткам тэксту, якія можна назваць тэкставымі марфемамі, – гэта матывы-сказы, якія ідуць ідзін за адным» [11, с. 263], аднак узнікае праблема – «якім чынам апісаць выдзеленыя матывы. Іх можна вызначаць і запісваць па-рознаму, на розных узроўнях абагульнення: ад ніжэйшага (выкарыстоўваючы словы і выказванні з тэксту, што мае сэнс у выпадках устойлівых формул) да вышэйшага, абстрактнага» [11, с. 263]. Праведзены аналіз тэкстаў замоў дазволіў зрабіць выснову, што пры вызначэнні матываў неабходна выкарыстоўваць абодва шляхі, якія прапануе польская даследчыца.

Улічваючы вялікую колькасць замоўных тэкстаў, у якасці прыкладу была выбрана найбольш распаўсюджаная функцыянальная група лекавых замоў (замовы «Ад сурокаў») і мікраматыў «Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці».

У замовах «Ад сурокаў» названы мікраматыў прысутнічае ў 51 тэксце (14,95 % ад усёй колькасці замоў «Ад сурокаў» Гомельшчыны). Для таго каб на прыкладзе замоў названай функцыянальнай групы, у якіх прысутнічае вышэйпазначаны мікраматыў, паказаць сюжэтную разнастайнасць замоў Гомельшчыны, прымяняўся ўнутраны аналіз тэкстаў: *«Господу Богу помолюся, Прачистой божой Маці поклонюся. Прачиста божя Маці, пріступі, поможі (імя) врокі віговораці. На сінему морі лежыт камень, на том камені Ісус Хрыстос шаблею махае, от (імя) врокі одганяе. Ідзеш вы, врокі, з хаты дымом, з двора ветром, откуль прішлі, туда ідзіце. Амінь»* (запісана ад Поляк Вольгі Мікалаеўны, 1934 г. н., в. Стара-Высокае Ельскага раёна), або *«Госпаду Богу памалюсь, прычыстай Маці пакланюсь, Прычыстая Маці, прыступіся, памажы. На сінім моры, на лукаморы стаіць камень. На*

том камню сядзіць бабка, кужалінку прадзе, кудзельку дапрадае, з-пад яе агонь апаліе. Як той бабкі адтуль не зняць, так рабы Божой (Ніне) прыстрэку не бываць» [5, с. 148, № 230]. Прыведзеныя прыклады дазваляюць выказаць меркаванне адносна ўстойлівага характару паўтарэння комплексу матываў («Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці», «Вытокі хваробы», «Адсыланне хваробы з частак цела», «Адсыланне хваробы на...», «Міфалагічны цэнтр...»), якія ўтвараюць сюжэт замовы. Што датычыць паслядоўнасці іх размяшчэння ў сюжэтным ланцужку, то звычайна мікраматыў «Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці» папярэднічае іншым матывам. На мой погляд, гаварыць пра выпадковасць такога аб'яднання матываў у дадзеным выпадку нельга. Стройны парадак іх размяшчэння дазваляе сцвярджаць, што такі характар іх спалучэння абумоўлены ўнутранай логікай развіцця сюжэта лекавых замоў. Адметнасці сюжэтаў замоўнай групы «Ад сурокаў», калі мець на ўвазе характарыстыку матываў, заключаюцца ў наяўнасці ў тэкстах гэтай функцыянальнай групы міжфункцыянальных (г. зн. такіх, «якія сустракаюцца ў некалькіх функцыянальных групах» [5, с. 19]) матываў як асноўных.

2. Б. Пуцілаў, прааналізаваўшы працы вядомых расійскіх і замежных вучоных (А. Весялоўскага, С. Няклюдава, С. Томпсана, А. Дандэса, Л. Парпулавай), прыйшоў да высновы аб шматзначнасці тэрміна «матыў» у фалькларыстыцы. Адным з асноўных значэнняў гэтага тэрміна ён лічыць наступнае: «Матыў – структураўтваральны элемент сюжэтапабудовы ў фальклоры. Матывы ... складаюць змястоўную тканку і структурную аснову твора, яны валодаюць канструктыўнымі сюжэтаўтваральнымі якасцямі, якія забяспечваюць логіку апавядальнага руху» [12, с. 156]. Такім чынам, даследчык лічыць матыў структурным кампанентам сюжэта. У замоўных тэкстах, дзе назіраецца дакладны падзел твора на структурныя часткі, можна вылучыць пэўны комплекс матываў, характэрных для той ці іншай кампазіцыйнай часткі твора.

Калі засяродзіць увагу на асобных структурных частках тэкстаў замоў «Ад сурокаў», запісаных на тэрыторыі Гомельшчыны, то можна заўважыць, што ў кожным з іх мае месца адметнае спалучэнне матываў. Звычайна малітоўны ўступ дапаўняе мікраматыў «Зварот замаўляльніка да Прачыстай Маці»: «Першым разам, лепшым часам Госпаду Богу памалюсь, Святой Прачысце пакланюсь. Святая Маць Прачыста, памажы» (запісана ад Захаранка Таццяны Сцяпанаўны, 1916 г. н., в. Каплічы Калінкавіцкага раёна), або «Господу Богу помолюся, Прочістой божэй Мацер поклонюся. Прочіста божья Маці, прідзі, поможы нашай (імя) урокі ўговораці» (запісана ад Пазняк Соф'і Міхайлаўны, 1935 г. н., в. Азарычы Калінкавіцкага раёна) і інш. Што

датычыць галоўнай апавядальнай часткі, якая складаецца з некалькіх сегментаў (высвятленне прычын хваробы, апісанне міфалагічнага локуса, спосабы пазбаўлення ад хваробы), то вызначальнымі іх матывамі з'яўляюцца такія, як матыў «Вытокі хваробы», «Спосабы пазбаўлення ад хваробы», «Міфалагічны цэнтр, дзе адбываецца асноўнае дзеянне», напрыклад, *«на сінім моры бабка ў голечка наўгадуе надомкі, падзеўкі, падсмехі ветраныя, насланыя, падуманыя, прыгаворныя. А жэнішчыны пад хусткамі, мужчыны пад шапкамі, дзявочы пад вянок, а парабочы пад ушынкай, цыганкі пад шалашом...»* (запісана ад Пазняк Марыі Данілаўны, 1936 г. н., в. Кротаў Калінкавіцкага раёна), або *«на сінім моры стоіць явар, у том яваре гадзюка сакоча, рагоча, а можа яна есці хоча. Нехай яна вхваціць (імя) прістреку, разнесе па мхах, па балотах, па ніцых лозах, па быстрых водах...»* (запісана ад Саманчук Матроны Пятроўны, 1931 г. н., в. Страдубка Лоеўскага раёна), або *«на сінім моры дуб зялёны. Што пад тым дубам стаяць тры браццы з тапарамі. Канцы зсякаюць, корні зсякаюць, пасля таго ўрокі аднімаюць: белавокія, чарнавокія, серавокія, сінявокія, урочныя, падзіўныя, пасмешныя, ветраныя, вадзяныя, сухотныя»* [13, с. 265, № 893]. Дапаўненне асноўных міжфункцыянальных матываў другаснымі матывамі – заканамерны шлях стварэння разнастайных сюжэтных схем. Аднак нельга не пагадзіцца з Т. Агапкінай, якая заўважае, што ў меншай ступені ўлічваюцца «формаўтваральныя матывы (зачыны, закрэпкі, малітоўныя ўступы і інш.), тыя, што не выконваюць вызначальнай ролі ў змесце замовы» [5, с. 17].

3. Матыў з пункту гледжання яго структуры аналізуюць Н. Вядзернікава, Н. Крынічная, У. Анікін, якія як і А. Вёсялоўскі («Поэтика сюжетов») вылучаюць у структуры матыву наступныя кампаненты: персанаж (або суб'ект, актыўны дзеяч), яго дзеянне (прэдыкат), аб'ект (асоба, на якую накіравана дзеянне), іншыя акалічнасці дзеяння, «і без названых мікракампанентаў (непасрэдна прадстаўленых або мяркуемых) матыў немагчымы» [14, с. 283]. Напрыклад, у замоўным матыве «Зварот замаўляльніка ...» такія кампанентамі з'яўляецца замаўляльнік (суб'ект), яго зварот (дзеянне) і персанаж (аб'ект), на які накіраваны зварот.

У структуры матыву вылучае асобныя кампаненты і У. Кляус, аднак ён, спрабуючы размежаваць паняцці матыў і сюжэт, лічыць, што «...пад замоўным сюжэтам разумеецца прысутнасць у тэксце некалькіх груп узаемазвязаных паміж сабой элементаў апавядання – персанажа, яго дзеяння, месца дзеяння і аб'екта дзеяння», а «любая пара апавядальных элементаў у замоўным тэксце з'яўляецца замоўным матывам» [8, с. 12].

Б. Пуцілаў, аналізуючы працы Л. Парпулавай і Н. Чарнявай, адзначае, што «матыў можа быць зведзены да спалучэння суб'екта-дзеяння (стану)-аб'екта. Ён валодае адноснай самастойнасцю, паколькі ў ім заключаны свае значэнні і паколькі ён можа рэалізавацца ... у кантэксце розных сюжэтаў і нават розных жанраў. Пры гэтым матыў ... састыкоўваецца з іншымі матывамі як семантычна, так і канструктыўна. У шэрагу выпадкаў матывы складваюцца ў блокі, якія фактычна жывуць як адно цэлае, менавіта такім чынам выяўляючы свае значэнні» [3]. Нельга не пагадзіцца з гэтым меркаваннем, паколькі шматлікія прыклады фальклорных матэрыялаў Гомельшчыны даказваюць справядлівасць вышэйпазначаных высноў. Так, найбольш пашыраны ў замоўным жанры матыў «Зварот замаўляльніка (а ў агульным выглядзе зварот суб'екта) ...» прысутнічае і ў іншых жанрах вуснай народнай творчасці. У калядных песнях, напрыклад, гэты матыў рэалізуецца ў звароце выканаўцы ў першую чаргу да гаспадара (у нашым азначэнні да аб'екта), а функцыя звароту дазваляе канкрэтызаваць яго на прэдыкатным узроўні, тым самым вылучыць прэдыкатныя субматывы «Пажаданне дабрабыту гаспадару», «Патрабаванне платы за пажаданне» і г. д.:

Добры вечар, гаспадару!
Вынесь нам каўбас пару.
Ой, пахадзі каля печкі,
Пашукай нам перапечкі.
Ой, пахадзі каля кваскі,
Пашукай жа там каўбаскі.
Вынесь сала, не скупіся,
Каб твой ячмень урадзіўся,
Каб нажалі сто коп жыта,
Каб сям'я была ўся сыта,
Каб скаціна вадзілася,
Каб пшаніца радзілася,
Каб гарэлку выпівалі,
Каляднікаў частавалі [15, с. 61].

У сямейнай абрадавай паэзіі (напрыклад, вясельнай) разглядаемы матыў рэалізуецца праз зварот суб'екта (выканаўцы) да асноўных удзельнікаў абраду: маладых, іх бацькоў і іншых дзейных асоб. Функцыі матыву звязаны ў першую чаргу з аб'ектам, да якога звяртаецца суб'ект: зварот да маладых – з пажаданнем; да маці маладой – з прапановай «давай, мамка, падзелімся» і з запытаннем «паглядзі, мамачка, ці не мяне»; да бацькі маладой – з просьбай, каб не аддаваў у чужую сям'ю; да бацькоў маладога – з просьбай, каб прынялі маладую ў сваю сям'ю; да іншых гасцей – з прапановай, каб яны рабілі падарункі маладым.

Разлядаемы матыў з'яўляецца неад'емнай часткай і некаторых павер'яў, выражаных формулай: каб было нешта (або каб не было чагосьці), неабходна прагаварыць пэўныя словы: «А я ў агародзе саджу агурцы... Штоб і ўжо былі харошыя, эта я так прашу: «Госпадзі, міласцівы, памагі мне, Божачка!» Дык і добры ўраджай тады» [15, с. 290], або «Кагда сатана хацеў спакусіць чалавека на што-та плахое, трэба сказаць: «Гфу, сатана, адкаснісь ад мяня». Еслі злішся – сатана радуецца» [15, с. 291].

У некаторых выпадках цяжка размежаваць жанры. Прыкладам гэтага можа служыць калыханка-замаўлянка, якая выкарыстоўваецца для таго, каб супакойць-закаляхаць дзіця і загаварыць яго на добры сон: «Петушкі Андрэйкі, а куркі Матронкі, забярыце ад майго Віцюшы (імя дзіця) крыксы, плаксы начныя, паўночныя, дзённыя, палудзённыя. А дайце яму добрага апеціта і сна, каб ён спаў, гуляў і к цельцу прыбываў» [15, с. 332].

Прыведзеныя прыклады яскрава сведчаць аб тым, што спалучэнне «суб'ект-дзеянне-аб'ект» не толькі мае рознае семантычнае значэнне, але і з'яўляецца шматфункцыянальным, што дазваляе назваць гэтае спалучэнне матывам. Што датычыць замоўнага жанру, то семантыка замоўнага матыву праяўляецца на суб'ектным, прэдыкатным, аб'ектным і акалічнасным «сэнсавых узроўнях».

Такім чынам, адназначнае тэрміналагічнае азначэнне паняцця «матыў» да гэтага часу вучонымі-фалькларыстамі не выпрацавана, а ў беларускай фалькларыстыцы такое пытанне ўвогуле не ставілася, але гэтая праблема з'яўляецца адной з найбольш актуальных, у тым ліку і пры вывучэнні твораў замоўнага жанру. Матыў – гэта важная катэгорыя для асэнсавання замоўных сюжэтаў. Менавіта дзякуючы праведзенаму аналізу матываў беларускіх лекавых замоў можна вызначыць іх сюжэтныя тыпы, што надзвычай важна пры стварэнні рэгіянальнага паказальніка замоўных сюжэтаў. Прыняўшы да ўвагі тэарэтычныя канцэпцыі расійскіх даследчыкаў, прымяніўшы да беларускага замоўнага ўніверсума структурна-функцыянальны аналіз, які прадугледжвае, што «кожны элемент мае пэўнае функцыянальнае значэнне» [16, с. 997], аўтар прапануе наступнае азначэнне катэгорыі «матыў» у замоўным жанры: замоўны матыў – змястоўная, семантычна завершаная адзінка тэксту, элемент, які выконвае сюжэта- (утварае комплекс узаемазвязаных і ўзаемаабумоўленых матываў, пад гэтым комплексам матываў разумеецца сюжэт) і структураўтваральную (утварае пэўныя кампазіцыйныя часткі твора) функцыі. Як адносна самастойны фрагмент твора мае пэўную структуру (суб'ект, яго дзеянне, аб'ект, на які накіравана дзеянне суб'екта і іншыя акалічнасці), кампаненты якой выяўляюць здольнасць да дэталізацыі, чым і

абумоўлена ступень канкрэтызацыі матыву на ўзроўнях субматыву (канкрэтнай рэалізацыі матыву на суб'ектным, прэдыкатным, аб'ектным або акалічнасным сэнсавых узроўнях) і мікраматыву (вышэйшай ступені канкрэтызацыі субматыву на тых жа або іншых сэнсавых узроўнях).

Для аналізу замоўных матываў на практычных занятках прапануецца наступная схема:

- вызначэнне функцыянальнай ролі матыву ў замоўным тэксце;
- вызначэнне рысаў асобных структурных кампанентаў матыву (канстантнасць, імпліцытнасць);
- характарыстыка структурных кампанентаў матыву:
 - а) суб'екта (улічваючы яго іпастась, функцыянальную скіраванасць);
 - б) дзеяння суб'екта (пазітыўнае, негатыўнае);
 - в) аб'екта, на які накіраваны дзеянні суб'екта;
 - г) акалічнасцей дзеяння (у першую чаргу ў дачыненні да міфалагічных уяўленняў, якія прысутнічаюць у гэтым структурным кампаненце).

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Неклюдов, С. Ю. Мотив и текст [Электронный ресурс] / С. Ю. Неклюдов // Язык культуры: семантика и грамматика. К 80-летию со дня рождения академика Никиты Ильича Толстого (1923-1996); отв. ред. С. М. Толстая. – М. : Индрик, 2004. – С. 236-247. Режим доступа: www.ruthenia.ru/folklore/neckludov16.htm. – Дата доступа: 16.01.2009.
2. Силантьев, И. В. Теория мотива в отечественном литературоведении и фольклористике: очерк историографии. Научное издание [Электронный ресурс]. – Новосибирск: издательство ИДМИ, 1999. – 104 с. Режим доступа: www.ruthenia.ru/folklore/silantievl.htm – Дата доступа: 22.01.2007.
3. Путилов, Б. Н. Фольклор и народная культура [Электронный ресурс] / Б. Н. Путилов. – СПб. : Наука, 1994. Режим доступа : <http://www.infoliolib.info/philol/putilov/index.html> – Дата доступа : 16.01.2009 (страница была изменена).
4. Круглый стол «Что такое фольклор?» (навстречу первому Всероссийскому конгрессу фольклористов) // Традиционная культура. – № 2 (18), 2005. – С. 3–14.
5. Полесские заговоры (в записях 1970–1990 гг.) / сост., подготовка текстов и коммент. Т. А. Агапкиной [и др.]. – М. : Издательство «Индрик», 2003. – 752 с.
6. Кляус, В. Теоретические проблемы систематизации заговорно-заклинательного фольклора / В. Кляус // Фольклористика в контексте наук о традиционной духовной культуре. Вопросы теории и методологии.

Сборник материалов тематического блока XIV Международного съезда славистов (Македония, Охрид, 2008 г.). – М. : Государственный республиканский центр русского фольклора, 2008. – С. 76–86.

7. Путилов, Б. Н. Мотив как сюжетобразующий элемент / Б. Н. Путилов // Типологические исследования по фольклору. Сборник статей памяти В. Я. Проппа (1895–1970). – М., 1975. – С. 141–155.

8. Кляус, В. Л. Сюжетика заговорных текстов славян в сравнительном изучении. К постановке проблемы / В. Л. Кляус. – М. : ИМЛИ РАН, «Наследие», 2000. – 192 с.

9. Барт, Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв.: Тракаты, статьи, эссе. – М. : МГУ, 1987. – С. 387–422.

10. Неклюдов, С. Ю. Голос и эхо мифа (заметки о мифологическом тексте) / С. Ю. Неклюдов // Живая старина, 2008. – № 1 (57). – С. 2–5.

11. Небжеговская-Бартминьская, С. Роль мотива в описании модели текста / С. Небжеговская-Бартминьская // Язык культуры: Семантика и грамматика. К 80-летию со дня рождения академика Никиты Ильича Толстого (1923-1996) / отв. редактор С. М. Толстая. – М. : Индрик, 2004. – С. 256–273.

12. Восточнославянский фольклор: Словарь науч. и нар. терминологии / редкол.: К. П. Кабашников (отв. ред.) [и др.]. – Минск : Навука і тэхніка, 1993. – 478 с.

13. Замовы / уклад., сістэм. тэкстаў, уступ. арт. і камент. Г. А. Барташэвіч; рэдкал.: А. С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 597 с.

14. Аникин, В. П. Теория фольклора. Курс лекций / В. П. Аникин. – 2-е изд., доп. – М. : КДУ, 2004. – 432 с.

15. Лоеўшчына... Бэзавы рай, песенны край: сучасны стан традыцыйнай культуры Лоеўшчыны / укладанне, сістэматызацыя, тэксталагічная праца В. С. Новак. – Гомель : Сож, 2007. – 472 с.

16. Абушенко, В. Л. Структурно-функциональный анализ / В. Л. Абушенко // Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – С. 997–1000.

Прыкладныя кантрольныя пытанні і заданні

1. Якія кірункі вывучэння паняцця «матыў» у расійскай філалагічнай навуцы акрэслівае І. Сіланцьеў у працы «Теория мотива в отечественном литературоведении и фольклористике»?

2. Дайце характарыстыку кожнаму з акрэсленых кірункаў.

3. Назавіце асноўныя канцэпцыі асэнсавання паняцця «матыў» у фалькларыстыцы.

4. Дайце азначэнне тэрміну «матыў».

5. Узнавіце адпаведнасць.

1. У. Анікін	1а. Матыў разглядаецца як сюжэтаўтваральная адзінка
2. С. Няклюдаў	
3. Б. Пуцілаў	
4. У. Кляус	2а. Матыў разглядаецца з пункту гледжання яго структуры
5. Н. Крынічная	
6. А. Агапкіна	
7. Н. Вядзернікава	3а. Матыў разглядаецца як структураўтваральная адзінка
8. Н. Чарняева	
9. Л. Парпулава	

Дадатак Замовы гаспадарчага характару

1. Калі карову купілі

Калі карову купілі і яна не хоча аддаваць малако, а можа шчэ і біецца, дак гавораць такія словы, падыходзячы да яе:

– Бабка твая спакойна стаяла, матка твая спакойна стаяла ды мяне не забівала, ды багата малачка міне давала. У імя Айца і Сына і Святага Духа. Амінь.

Ету малітву нада гаварыці тры дні кожан раз, як будзіш пачынаць даіць.

2. Для кароў

Замкнуць замок і пакласці на парозе, кудой карова ходзіць, і пераганяць 3 разы чэраз яго і гаварыць:

– Замыкаю губы і зубы чарадзеякам і чарадзеям, штобы каровкі (масць) не няці ні зубамі, ні губамі.

3. Да каровы

Святы Юрай, Святы Ягорый, Святы Мікола. Па ўсяму свету ходзіце, усім праўду гаворыце, скажыце мне, буду я есці з кароўкі сваёй малако ці не?

Узяць цадзілку і 3 разы к сабе расы пацягнуць і цадзіць малако 3 разы і не паласкаць:

– Налятая туча і граза, налі вядро вады і набяры стакан вады ад сябе.

На трэці дзень памыць цадзілку і воду выліць на машынную дарогу, а цадзілку навесіць над дзвярамі, каторыя ў хату ўваходзяць.

4. Каб скот на дварэ стаяў

Із мурав'інай кучы прут вынуць і гаварыць:

– Как мурашы кіпяць, так бы ў меня на дварэ скацінка ўсякая скапілась і пладзілась.

Пад паталок хлява палажыць:

– Хлевічок-дабрахот, берагі і сцерагі скацінку: авечак, кароў і цялят.

Счэпы ўзяць у акошка. Осенью скацінку запіраюць на дварэ:

– Как шчэпка ў крэсцяніна пладзіцца, так бы ў меня на дварэ скацінка ўсякая скапілась і пладзілась: авечкі, каровы і цялятка.

Па тры раза на зарэ гаварыць, а шчэпы ў тры вуглы двара палажыць з сімі славамі.

5. Як карову ў поле выганяць

Узяць булку хлеба, разрэзаць на тры куска. Туда маку свячонага, солі святой. Вярбічкай святой на крыжы тры разы ўдарыць у хлеве і сказаць:

– Ідзі, мая кароўка, на юравскіе росы, на мікольскія травы, і хадзі, мая кароўка, па лясам, па палям, траўку з’ядай, а расу співай, а ка мне з вялікаю карысцю прыбывай, а ты, ведзьма-гадзюка, нажом разрэжся, на іголку наткніся. Ты ж маёй каровачкі малака не паясіся, на маіх вароцях стаяць два суседы, хочуць з неба звёзды зняць, як ім з неба звёзды не зняць, так ім маёй каровачкі непакушаць чужога спору. Не хачу свайго, не впусчу чужога, спору не жалаю, свайго не выпускаю. Амінь.

6. Для курак

Слухай шчэ малітву для курак. Як ты купіла цыплянят ці курка высідзіла, дак як ужо іх можна яйкамі карміць, дак нада падгледзець, какое яйцо куры знясуць у гняздзе первым, да і скоранько яго забраць. Затым ты яго варыш, як толькі вада закіпела – гаварыш малітву:

– У чыстым полі, у цёмнай даліні, у тумані прывялікім ходзяць птушкі вялікія, нясуцца яны пладавіта. Так бы і ў раба Божыя (назваць свае імя) куры няслісь добра. Слова мае крэпка. Амінь.

Як будзіш лупіць ды крышыць – скажыш ішчэ раз. І як будзіш цыплянятам кідаць – дак паследні, трэці раз скажыш.

7. Як куркі пачнуць несці яйцы

Як маладыя куркі пачнуць несці яйцы, дак ты лічы, шоб забраць трынаццатае. Яго далжон з’есць самы стары ў сям’і (хто ў вашай хаці жывець), перакрысціцца прад ядой і скажа:

– Курыца з яйца, а яйка – з курыцы. Амінь.

8. Для пчол

Як етыя пальцы да маёй далоні не прыстануць, так етыя мецішча не ўстануць. Матка Зорка! Будзем Госпада Бога брахаць і етае мецішча абіраць.

Дзеянне, якім суправаджаецца гэта шаптанне: вакол дрэва, на які асеў рой, трэба са сціснутымі пальцамі аббегчы 3 разы і столькі ж прамовіць гэтыя словы.

9. Для ўсіх жывотных у хаце

А вось етая малітва можа памагчы ўсім жывотным у хаце: і сабакам, і катам, і свінням, і козам, і курам. Нада ў тры часы дня начытаць ету малітву на ваду, а вечарам акрапіць гэтай вадой усіх жывотных. Крапіць нада ветачкай вярбы ці каласкамі жыта або

пшаніцы. Малітву можна гаварыць у любы дзень тыдня, а вось на луну трэба на растучую. Словы такія:

– Пайдзі ты, мой нагавор, на ўвесь двор: на канёў і кабыл, на быкоў і кароў, на авечак і баранаў, на казу і казлянят. Дзе б яны не хадзілі, дзе б яны не гулялі, каб сваіх ног не ламалі, каб рагамі не бадалі, капытамі не лягалі. Слова маё крэпка. Ключ, замок, язык. Амінь.

10. Перад тым, як начаць садзіць на гародзе

Перад тым, як ты хочыш начаць што-небудзь садзіць на гародзе, дак у ясную пагоду, штоб зоркі ты бачыла, абыйдзі гарод крыж-накрыж і прапашчы, глядзячы ўверх:

– Зямля нарадзіла, зямля наградзіла, зямля абагаціла. Мацер Божая, зберажы. Амінь.

Лучш эта рабіць на самым маладзічку, а глядзець на самую яркую зорку.

11. Калі першы раз паліваеш гарод

Будзе сільна добра, калі ў першы раз, як станіш паліваць гарод, да вадой з абаронай, тады не забудзь на вадзічку ешчо і такую малітву сказаць:

– Не столькі сажая, столькі збіраю. Не тры, а пяць, не дзесяць, а дваццаць пяць. Замыкаю святой вадой сваі землі на святыя замкі, на аберажоныя ключы. Ва імя Айца і Сына і Святага Духа. Амінь.

Паліваць можна і нагаворваць тожа ў любы дзень і ў любое ўрэмя. Нада толькі, штоб паменьш хто эта чуў, а лепей дак і ніхто штоб не знаў, што ты нашаптаў штосьці на ваду.

Ахоўныя замовы ад злых духаў і шкодных істот, прыродных з'яў

12. Ад дамавіка

Цар дваравы! Царыца-дваравіца! Твае дзеткі – цараняты! Дарую я вас і хлебам і соллю, мілуйце вы і маіх жыватоў, карміце вы іх ярай пшаніцай, а паіце вы іх мядовай сытой, блюдзіце вы іх ад чужога двараваго, ад чужога паляваго, ад падмежніка, ад качарэжніка, ад кустоўніка, ад грыбоўніка.

13. Ад дамавіка

Калі дамавы пачне шаліць у двары, трэба ў чыстую анучку завярнуць хлеб, папрыскаць двор вадой, а хлеб на ноч пакінуць, каб дамавы ведаў, што ты яму не жалееш, і пойдзець у цябе ўсё ладна:

– Цар хазяюшка дваравой! Царыца хазяюшку дваравіца! І дарую я цябе і хлебам, і соллю, і нізкім паклонам. А што сам ем, п'ю, цем цябе

дару. А ты, хазяюшка-бацюшка і хазяюшка-матушка, мяне берагі і скацінку блюдзі. Амінь.

14. Ад лесуна

Іду ў лес, бяру хлеб і соль і нясу лясному хазяіну Кляпяке і Астраке, і падзі ад мяне, няшчасны, на мхі, на балота, на гнілую калоду. Там табе пасьцель паслана, ізгалоўе высокае, пярына пуховая, там табе спаць, а майго не відаць. Не я цябе ганю, гоніць цябе Хрыстос і Святая Лука, гоняць цябе огнем, пламенем, жалезным прутом.

Перад тым, як ісці ў лес, трэба на пень накласці хлеб і прагаварыць замову, каб задобрыць гаспадара лесу.

15. Ад лясуна

Замову выконваюць тройчы, як сонца зойдзець, папярэдне занёшы ў лес хлеб у чыстай анучы, які кладуць на сухую калоду. Потым кажуць:

– Іду ў лес, бяру хлеб і соль і нясу лясному хазяіну. І падзі ад мяне, нячысты на мхі, на балоты, на гнілую калоду. Там цябе пасцель паслана, ізгалоўе высокае, пярына пуховая. Там табе спаць, а майго не відаць. Не я цябе ганю, гоніць цябе Хрыстос і Святы Лука, гоніць цябе агнём, пламенем, жалезным прутом.

16. Ад хлёўніка

Упрашаю хазяіна дамавога, палявога, выгоннага, межавога і самага старшага – Дзяменція Дзяменцевіча і цябе, Кляменці Кляменцевіч, і цябе, Хведар Хведаравіч, і цябе, Аграсім Аграсімавіч! Прашу я вас, не астаўце нас, любуйця раба Божага, маіх коней і мілуйця, і прылятайця, як самі знаяця. Прашу вас, не астаўця нас.

Гэтая замова гаворыцца вечарам над вадой тры разы па дзевяць, за адным духам кожны раз. Ад хлёўніка акрапляюць двор заговоранай вадой, робяць абходы, на страху хлява кладуць барану зубамі ўніз, лічыцца добрым забіць сароку на Каляды да абедні і сувалоку навесіць.

17. Супраць русалкі

Вадзяніца-лесавіца, шальная дзявіца! Адвяжыся, адцапіся, у мой двор не кажыся; табе не век жыць, а нядзелю быць. Ступай у раку глыбокую, на асіну высокую. Асіна, трасіся, вадзяніца, уйміся! Я закон прынімаў, златы крыж цалаваў. Мне з табой не вадзіцца, не куміцца. Ступай у бор к лясному хазяіну, ён цябе ждаў, на імху пасцель слаў, муравой усцілаў, у ізгалоўе калоду клаў. З ім табе спаць, а мне, хрышчоному, цябе не відаць. Амінь.

18. Ад залому

Мікалай-чудатворац і Святы Божа, памілуй нас ад худога, ад злога, ад ліхога. Мікалай Святы па межах ходзя да рож росыця па цёплым начам, па ранішнім зарам, а ліх чалавек па межах хадзіў да залом ламіў па цёплым начам, па халодным росам. А пашлі яму, Божа, на смерць, на балесьць, а на куту ляжаць, яму хлеба не з'ісць, вады не піць, а ў магіле быць, а рабе Праскоўе здаровай быць, Мікалаю Святому малебен служыць. Амень.

Перад замовай скруціць залом і наступіць на яго. А пасля ўзяць залом і ўва ржавіння ўперці, колам асінавым забіць, а тады раскениш яго і раскінеш вакол.

Ахоўныя замовы ад звяроў

19. Ад гадзюкі

Первым разам, лучшим часам загаварыць (імя) вужоў, гадзюк падкустных, балацянных, вадзяных. На Асеянскіх гарах стаіць сасна, а ў той сасне – царыца гола. Штоб ты сваіх сынавей і дачарэй не распускала, штоб нікога не кусала, залатою дзюбаю расклявала, касцямі разламала, крыллямі падмятала, царыца гола. Бог з помашчу.

20. Пры ўкусе змяі

Еслі казу ці карову ўкусіла змяя, робяць так: да захода сонца ўзяць на дварэ любы серы каменьчык і пацерці ў хлеве ім то места, дзе ўкусіла змяя, пры гэтым кажучы:

– Устану рана, пайду ва хлев, с хлева – на ўліцу, з уліцы – у чыстае поле. У чыстым поле ляжыць камень булыжны, на етом камне ляжыць гад і гадзіна. Бяру тры пруты – дзеревянны, алавянны, медны. Змяіная матка, заганяй сваіх дзетак на высокія горы, у вузкія норы, сонца – за лес, опухаль – у землю.

21. Ад ваўкоў

Воўк і ваўчыца, і ваўчаняты, вашы ногі павыламаты, вашы зубы пазамыкаты залатымі замкамі, жалезнымі ключамі. А ты, цар гасподні, Ігнаці Дабрахочы, спасі маю скаціну, і дзе мая скаціна ходзіць, у полі купінаю, а ў лесі кустом, а ў лузі калодаю.

Тры разы прагаварыць ля варот перад жывёлай, калі першы раз на пашу выганяеш.

22. Ад бешанага сабакі

Ну, от шчоб сабака не кусаўся, дак вот ідзёш, а сабака кінецца на цябе, дак нада казаць так:

– Сабака рабая, радзілась сляпая, у бані не мылась, у папа не хрысцілась. Не бачыла людзей, не бач і мяне.

І тры разы нада так праказаць. І век сабака не ўкусе.

Лекавыя замовы

23. Ад дурных вачэй

І дочцы сваёй, і табе скажу адну з глаўных малітваў, што зберагае ад дурных вачэй, дапаможа ў кожнай новай справе. Нада етыя слава нашаптаць на малако і ўмыцца і абмыць цела на поўню – поўную луну:

– Госпадзі, Божа мой, я стаю перад табой. Ангел мой храніцель, ад злых сярдзец збавіцель, спасі мяне, зашчыці мяне. Як любячая матка не хоча да часу дзіця ад грудзей адымаці, так каб ніхто, ніколі, ні ў якія ўрэмяка не ўзяў, не забраў маёй удачы. Умнож, Госпадзі, мае вязенне, пашлі, Госпадзі, ад ворагаў збаўленне. Ангел мой, прэбудзь са мной. Храні мае шчасце і ўдачу. У імя Айца і Сына і Святога Духа. Амінь.

24. Ад уроку

Калі топіш печ, то вазьмі перад печчу, перад агнём у 3 пальцы солі. Абвядзі кругом галавы сваёй, а ў пячы ў гэтае ўрэмя агонь гарыць. Абводзь і кажы:

– Пячы пячам, ліхім вачам, пячы пячам, ліхім вачам, пячы пячам, ліхім вачам.

І тую соль у печ укінь.

25. Ад ляку

За пояс затыкаюць нож ці ложку, тады бяруць у правую руку соль, і з солькай мыюць таго, каго хочуць пазбавіць ляку, прыгаворвая:

– Першым разам, Божым часам, Госпаду памалюся, Святой Мацеры пакланюся. Ляк, лячок, красны панічок, я ж цябе ня знала, я ж цябе не выгаварвала? Стал знаць, стала выгаварваць, стала ссылаць на балоты, на нізкі лозы, на белы бярозы, там табе гулянне, там табе буянне, бацькін ляк, маткін ляк, ляк сабаччы, ляк парасяччы, я ж цябе выгаворваю з костачак, з сустаўчыкаў, з буйнай галовачкі, з шчырага сэрца, з краснай крыві. Штоб на косці не хадзіў, косці не ламаў, сэрца не знабіў, у галаве болі не тварыў, дзянёк работаць, а ночаньку спаць. Прымі мой дух, ціхенькі, лёгенькі. Амінь.

Дунуць 3 разы. Соль кінуць у печ і спаліць. Чытаць замову ўтрам і нанач 3 дні.

26. На благапалучныя роды

Пад цёмнымі сводамі, цёплымі водамі чалнок качаецца. Каму плысці ў чалнаке – не намі рашаецца. Каго пашле Багародзіца, той у рабы Божай (імя) і народзіцца. Памалю Багародзіцу зжаліцца, у добры час няхай дзіця явіцца і ва здравіі маць застанецца. Амінь.

Чытаць заговор нада ў комнаце рожаніцы, куды ніхто не зайдзе, седзячы пры етым на табурэце. Кругом паставіць і запаліць нячотнае калічэства свечак.

27. Ад рожы

Первым разам, добрым часам, добраю парою, вечернею (утренію) зарою Госпаду Богу памалюся, Прачыстай Мацеры пакланюся. Кіеўскім, Печэрскім сілам небесным вымаўляю, выгаварую скулу-скулішчу, балячку-балячышчу і рожу прымоўную, прыгаворную, прыдуманую, прыгаданую, верхавую, ветраную. Ідзі, скула-скулішча, балячка-балячышча і рожа на крутыя горы, на ніцыя лозы, не будзь у рабы Божай (імя). Тут табе не стаяць, жоўтых касцей не ламаць, із ліца краскі не іменяць. Там цібе, рожа, будзет гулянне і вечнае векаванне. Ішло тры пана із купання на ету боль паспешалі. Ні маімі славамі – божымі дзелаі, не маім хукам – божым духам. Госпадзі, памагі.

28. Ад рожы

Ішоў Сус Хрыстос лесам, сама Прачыста Маці дарогаю, стрэліся яны з скулой-рожай. Вяртайся назад, рожа. Ідзі на ляса, ідзі на луга, ідзі ў бара, ідзі на ржы, ідзі на азёра, ідзі на мара. Там табе гуляць, а ў этага чалавека скулы-рожы не буваць, не шумець, не балець, не гарэць, не ўпамінацца.

Трэба на балячку пакласьці чырвоную анучку з трыма пасмачкамі кужалю. Кужаль запальваюць пад апошнія словы і дзьмухаюць на балячку.

Любоўныя замовы

29. Каб маладым добра жылося

Калі сходзяцца толькі маладыя, дак ім бацькі даюці хлеб-соль. Каб ім добра жылося, дак да знахаркі трэба зайці, шоб яна і нашаптала словы на хлеб-соль:

– Як хлеб ды соль любяці, дык бы мужык жонку любіў. Як соль сахарам нельга замяніці, дык мужыку нельга жонцы змяніці ні з светлай, ні з чорнай, ні з тоўстай, ні з худой, ні з разумнай, ні з дурніцай, ні з любой другой рабой. Амінь. Як хлеб ды соль любяці, дык бы жонка мужыка любіла. Як соль сахарам нельга замяніці, дык жанцы нельга мужыку змяніці ні са светлым, ні з чорным, ні з тоўстым, ні з худым, ні з разумным, ні з дурным, ні з любым другім рабом. Амінь.

І хлеб еты яны пасля павінны з'есці самі да крошкі і не дзяліці ні з кім.

30. Каб мужык жонку любіў

Каб мужык жонку сваю любіў, да другой не хадзіў, утрам, калі ўмываешся, глядзі ў зеркала і кажы словы:

– Як людзі глядзяць у зеркала, так бы мужык гядзеў на жонку, да не наглядзеўся. А мыла добра смыліцца. Так бы скора мужык палюбіў. А рубашка така на цела бела надзета, так бы мужык быў чыст.

Так чытаць 3 разы і пляваць чэраз левае плячо.

Замовы сацыяльнага зместу

31. Калі едзеш у гасці

Прыйшоўшы ў гасці ці ў кампанію, трэба сказаць ціха пра сябе адзін раз:

– Усе стаяць куры на ўсіх платоцях куды прышла я, павіца, красная дзевіца, на мне платок беленькі, лічка міленька, рабам і рабыням, старым і малым, сяредневяковым маладцам і дзевіцам, і майму рабу, Богам сужанаму, буду я міла і хараша.

32. Каб злодзей у хату не палез

Каб злодзей у хату не палез, дак кажуць такую малітву-абарону. Луччэй казаці на маладзік. Словы кажуць трі разы і выходзяць на порог:

– Выхожу з дзвярэй, раб Божы (імя), станаўлюся пасярод двара. Са мной Мікола Ўгоднік стаіць. Закрываюсь-захаваюсь цяжкіма засовамі. На абодвух дзвярах два ангелы стаяці. Хто едзе – праедзе, хто ідзе –

прайдзе. Кругом майго двара быстра рака, крута гара, цёмны лес. Амінь,
амінь, амінь.

ПАКАЗАЛЬНІК ІНФАРМАТАРАЎ

Байдакоў Сцяпан Васільевіч, 1929 г. н., в. Верхняя Алба Жлобінскага раёна – 12, 17.

Барабанава Аляксандра Міхайлаўна, 1941 г. н., в. Гусявіца Буда-Кашалёўскага раёна – 19, 26.

Грудавенка Валянціна Гаўрылаўна, 1930 г. н., в. Баршчоўка Добрушскага раёна – 22, 24.

Грынёва Марыя Рыгораўна, 1929 г. н., в. Краўцоўка Гомельскага раёна – 29, 32.

Ермакова Вера Ціханаўна, 1943 г. н., в. Церуха Гомельскага раёна (нарадзілася ў в. Кустарны) – 10, 11.

Канаваленка Наталля Ануфрыеўна, 1933 г. н., в. Верхняя Алба Жлобінскага раёна – 12, 17.

Корбіт Валянціна Міхайлаўна, 1934 г. н., в. Слабажанка Хойніцкага раёна – 13, 15.

Кулікава Ева Максімаўна, 1925 г. н., в. Краўцоўка Гомельскага раёна – 2, 4, 27.

Лупікава Надзея Іванаўна, 1942 г. н., в. Церуха Гомельскага раёна (нарадзілася ў в. Кантакузаўка Гомельскага раёна) – 1, 6, 7, 9, 23.

Мацюшова Марыя Міхайлаўна, 1931 г. н., в. Усоха-Буда Добрушскага раёна – 25, 30.

Новікава Ніна Андрэеўна, 1933 г. н., г. Жлобін – 20, 31.

Прышчэп Марыі Ульянаўны, 1927 г. н., в. Ручаёўка Лоеўскага раёна – 3, 5.

Сядая Галіна Рыгораўна, 1925 г. н., в. Краўцоўка Гомельскага раёна – 8, 14, 16, 18, 21.

Вытворча-практычнае выданне

ВЯРГЕЕНКА Святлана Анатольеўна

Фалькларыстыка

Замавы

ПРАКТЫЧНЫ ДАПАМОЖНІК
для студэнтаў спецыяльнасці
1-21 05 01 «Беларуская філалагія»

Падпісана ў друк 27.07.2011. Фармат 60х84 1/16
Папера афсетная. Рызаграфія. Умоўн. др. арк. 2,8
Улік.-выд. арк. 3,05. Тыраж 100 экз. Заказ № 403.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
ўстанова адукацыі
«Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны»
ЛВ № 02330/0549481 ад 14.05.2009
Вул. Савецкая, 104, 246019, Гомель